

ΜΟΤΣΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ 9

ΜΑΪΟΣ – ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2011

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ ΤΣΕΛΙΚΑΣ, ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ, ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (1843) ΑΡΗΣ ΓΑΡΟΥΦΑΛΗΣ - ΧΑΡΗΣ ΞΑΝΘΟΥΔΑΚΗΣ,
ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΤΟΥ ΩΔΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΠΥΡΟ ΣΑΜΑΡΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΟΡΟΛΟΓΙΑ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΓΚΡΙΩΤΗΣ, VIOLONCELLO:
Η ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ, ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΣΤΑ ΛΕΞΙΚΑ ΤΟΥ 19οΥ ΑΙΩΝΑ ΕΠΙΛΕΚΤΑ

ΙΩΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ ΚΡΙΣΕΩΝ πρώτιστο καθήκον τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων εἶναι νὰ συνεχίζουν νὰ παράγουν ἔργο καὶ νὰ συμβάλλουν στὴ δημιουργία πολιτισμοῦ, κατὰ τὸ μερίδιο ποὺ τοὺς ἀναλογεῖ, ἀντιστρατεύομενοι τὴ φωτοσβεστικὴ δράση – ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ οἰκονομικὲς περικοπές στὴν ἔρευνα, στὴν καλλιτεχνικὴ παραγωγὴ καὶ στὴν παιδεία, μὲ ἀπαξίωση τοῦ πνευματικοῦ ἔργου καὶ διασυρμὸ τῶν διανοουμένων, βοηθούντων καὶ τῶν καλολαδομένων ἐργαλείων μαζικῆς προπαγάνδας – τῶν πρωταιτίων καί, ἐν συνεχείᾳ, ἀδέξιων διαχειριστῶν τῆς κρίσης. Μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἐλπίδα γιὰ τὴ διατήρηση κάποιων φωτεινῶν σημείων στὴ σκοτεινότερη, ἵσως, μεταπολεμικὴ περίοδο τῆς ιστορίας μας, μὲ τὴν ὁποία κάποιοι Ἡρόστατοι ἔχουν ἤδη ἀκατάλυτα συνδέσει τὸ ὄνομά τους.

Ἡ ἐλαφρῶς καθυστερημένη κυκλοφορία τοῦ παρόντος, ἔνατου τεύχους τοῦ Μουσικοῦ Ἐλληνομνήμονα, τὸν ὅποιο οἱ συντάκτες θὰ προσπαθήσουν μὲ κάθε τρόπο νὰ διατηρήσουν στὴ ζωὴ καὶ στὴν ἔρευνητικὴ δράση, μεταφέρει στοὺς ἀναγνῶστες μιὰ πολύτιμη ἀπογραφὴ στοιχείων ποὺ περιέχονται σὲ ἐλληνικὰ χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (τὴν ὑπογράφει ὁ Προϊστάμενος τοῦ Ἰστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου τοῦ Μ.Ι.Ε.Τ. Ἀγαμέμνων Τσελίκας), τὴ δημοσίευση, ἀπὸ τὸν Διονύση Μουσμούτη ἀνέκδοτων τεκμηρίων τοῦ Μοντσενίγειου Ἀρχείου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, σχετικῶν μὲ τὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Ζακύνθου, τὴν παρουσίαση ἀγνωστων τεκμηρίων γιὰ τὸν Σπύρο Σαμάρα, ποὺ ἀνέσυρε ἀπὸ τὰ ἀταξινόμητα Ἀρχεῖα τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν ὁ Ἀρης Γαρουφαλῆς καὶ σχολίασε ὁ Χάρης Ξανθουδάκης, καὶ μίαν ἀκόμη συμβολὴ στὴν ιστορικὴ ἔρευνα τῶν ἐλληνικῶν μουσικῶν ὄρων, ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸν Δημήτρη Μαγκριώτη.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ¹

Ηέλω νὰ δηλώσω κατ' ἀρχὰς ὅτι οὔτε μουσικὸς εἴμαι οὔτε μουσικολόγος, ἀλλὰ φιλόλογος παλαιογράφος. Η σχέση μου μὲ τὴν μουσικὴ δὲν ξεπερνᾷ τὰ ὄρια τοῦ ἑραστῆ, μολονότι ἔχω δύο γιοὺς μουσικούς, ὁ ἔνας ὡμοποίστας καὶ μελετητής τῆς κλασικῆς μουσικῆς καὶ ὁ ἄλλος μαέστρος. "Ομως γιὰ κάθε "Ελληνα πιστεύω, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ μουσικὴ ἀποτελεῖ βιωματικὸ στοιχεῖο, ἐφ' ὅσον βέβαια βρίσκεται κοντά στὴν Ἐκκλησία. Εἶχα τὴν τύχη ὅχι μόνο στὸν ἵερο νὰ νὰ ἔξοικειωθῶ μὲ τὴν βυζαντινὴ μουσικὴ, ἀλλὰ καὶ μέσα στὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον, ὅπου πολλές φορές σὲ στιγμὲς ἀνάπτωνται καὶ ζεκούρασης ὁ πατέρας μου ἔψεινε, ἡ ἀκόμη καὶ σὲ γιορτινὰ τραπέζια τὰ τραγούδια τὰ διαδέχονται καὶ χαρμόσυνα τροπάρια.

"Ἐτσι λοιπὸν, ὅταν ἀρχίζα τὶς παλαιογραφικές μου ἔρευνες πρὶν πολλὰ χρόνια, τὰ βυζαντινὰ μουσικὰ χειρόγραφα δὲν μοῦ φαίνονται σὰν κάτι τὸ ἀξιοπερίεργο, ἀλλὰ σὰν συμβατικὰ χειρόγραφα, ποὺ εἶχαν τὴν ἴδια φιλολογικὴ καὶ ιστορικὴ ἀξία μὲ τὰ ἀλλα. Γρήγορα διαπίστωσα ὅτι τὰ χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς κατέχουν μιὰ σημαντικὴ θέση μεταξὺ τοῦ συνόλου τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων, ιδιαίτερα στὶς βιβλιοθήκες τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Αὐτὸς εἶναι αὐτονόητο, γιατὶ ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ τὶς καθημερινὲς λειτουργικὲς ἀνάγκης τῆς καθεδρικῆς μοναστηριοῦ, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἡ ψαλμωδία ἦταν οὐσιαστικὸ στοιχεῖο τῆς λατρείας.

'Απὸ τὴ δεκαετία τοῦ '70 ἀρχισαν νὰ ἐμφανίζονται ἔξειδικευμένοι κατάλογοι, καὶ ἐδῶ θέλω νὰ ἐπισημάνω τὸ τεράστιο ἐπιστημονικὸ ἔργο τοῦ φίλου καὶ καθηγητῆ Γρηγόρη Στάθη, ποὺ ἔχει καὶ ἄξιους διαδόχους καὶ μιμητές. Οἱ λεπτομερεῖς κατάλογοι τῶν χειρογράφων τοῦ Ἅγιου Ὁρους ἀρχισαν νὰ δείχνουν τὸν τεράστιο μουσικὸ πλοῦτο τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα νὰ δίνουν τὸ κίνητρο γιὰ περαιτέρω μελέτες. Παράλληλα, ἡ μνημειώδης ἔκδοση τῶν χρονολογημένων χειρογράφων ἀπὸ τὸ 1453 καὶ ἔξῆς ἀπὸ τὸν Μανόλη Χατζηγιακούμη μὲ τὴν παρουσίαση πανομοιοτύπων ἔδινε καὶ εἰκαστικὰ ἀλλὰ καὶ μουσικὰ τὸν πολιτιστικὸ θησαυρὸ αὐτῶν τῶν χειρογράφων στὸ εὐρὺν κοινό.²

- 1 Τὸ κείμενο αὐτὸ παρουσιάστηκε στὴ συνάντηση ποὺ ὄργανώθηκε ἀπὸ τὰ ἐρευνητικὰ ίδρυματα Centre d'Etude de l'Ecriture et de l'Image (Paris Diderot-Paris 7), Deutsches Forum für Kunstgeschichte de Paris, RASM (Recherche Arts Musique Spectacle, Evry), καὶ Laboratoire Patrimoines Musicaux (Paris IV) στὸ Παρίσι μὲ τὸν τίτλο «Les formes de la notation musicale - La mise en voir du Verbe dans les manuscrits latins, hébraïques et grecs (VIIIe-XIe siècles)» στὶς 12-13 Νοεμβρίου 2009.
- 2 Γρ. Θ. Στάθης, Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Ἅγιον Ὁρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς Μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἅγιου Ὁρους, τ. Α', 'Αθῆναι 1975· τ. Β', 'Αθῆναι 1976· τ. Γ', 'Αθῆναι 1993· 'Αχαλλέας Γ. Χαλδαιάκης, Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς. Νησιωτικὴ Ἑλλὰς - Τύρα, τ. Α', 'Αθῆναι 2005· Δημήτριος Κ. Μπαλαγεώργος - Φλώρα N. Κρητικοῦ, Τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς. Σινᾶ. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς Μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων στὴν βιβλιοθήκη τῆς Ιερᾶς Μονῆς τοῦ ὄρους Σινᾶ, τ. Α', 'Αθῆνα 2008· 'Εμμανουὴλ Στ. Γιαννόπουλος, Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἀγγλία. Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων φαλτικῆς τέχνης τῶν ἀποκειμένων στὶς βιβλιοθήκης τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου, 'Αθῆναι 2008· Μανόλης Κ. Χατζηγιακούμης, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς 1453-1820, 'Αθῆνα, 1980.

Θὰ προσπαθήσω νὰ ἀποφύγω τὸν πειρασμὸν νὰ μπῶ σὲ θέματα μουσικολογικά, ἀλλωστε δὲν εἴμαι εἰδικός, ἀλλὰ ως παλαιογράφος-φιλόλογος πρέπει νὰ τονίσω ὅτι αἰσθάνθηκα τὴν ἀνάγκην νὰ ἀποκτήσω ἔστω στοιχειώδη γνώση τῶν περιεχομένων τῶν χειρογράφων αὐτῶν.

Οἱ παλαιότεροι συντάκτες καταλόγων χειρογράφων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου δὲν ἔδιναν ιδιαίτερη σημασία στὴ λεπτομερὴ περιγραφὴ τῶν μουσικῶν χειρογράφων, ἀλλὰ καὶ συχνὰ οὐδὲ κὰν ἀνέφεραν τὴν ὑπαρξὴν τους. Ἀνέφεραν μόνο τὸ γενικὸ περιεχόμενο καὶ τὴ χρονολογία, πλὴν τῆς περίπτωσης κάποιου σπουδαίου καὶ παλαιοῦ χειρογράφου. Ἡ ἀντιμετώπιση αὐτὴ ὀφείλεται κυρίως στὸ πρόβλημα τῆς ἐπιλογῆς μεθόδου περιγραφῆς τους. Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα γενικὰ ἐντάσσονται στὰ βιβλία ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἔχουν ἔνα καὶ μόνο συμπαγὲς καὶ συνεχὲς κείμενο, ἀλλὰ ἀρθρώνονται ἀπὸ πολλὰ μέρη καὶ τμήματα μὲ αὐτοτελὴ μικρὰ κείμενα, ὥπως εἶναι τὰ

τροπάρια. Ἐπομένως μιὰ λεπτομερὴς περιγραφὴ θὰ ἀπαιτοῦσε τὴν ἀναφορὰ ὅλων τῶν μικρῶν αὐτῶν κειμένων μαζὶ μὲ τὶς μουσικές ἐνδείξεις (ὕγους, εἰδὴ μελῶν, μελογράφους). Ὁ κύριος λοιπὸν λόγος τῆς συνοπτικῆς ἀναφορᾶς δὲν ἦταν τόσο ἡ ὑποτίμηση τῶν χειρογράφων αὐτῶν, ἀλλὰ ἡ οἰκονομία δυνάμεων, χρόνου καὶ ἐκτυπωτικῶν ἔξόδων, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ τὰ μουσικὰ χειρόγραφα εἶναι γενικὰ ὄγκωδη καὶ στὶς μεγάλες ἐκκλησιαστικὲς βιβλιοθήκες κατεῖχαν ἀριθμητικὰ ἔνα σημαντικὸ ποσοστό. Ὑπολογίζω ὅτι στὸ σύνολο τῶν χειρογράφων μιᾶς τέτοιας συλλογῆς τὰ μουσικὰ χειρόγραφα κατέχουν ἔνα ποσοστὸ μεταξὺ 8% καὶ 10%. Μολονότι οἱ ἀριθμοὶ δὲν λένε πάντα τὴν ἀλήθεια, σᾶς παρουσιάζω ἐνδεικτικὰ ἀπὸ πέντε περιοχὲς, ἀπ’ ὅπου μποροῦσα νὰ ἔχω πιὸ συγκεκριμένα στοιχεῖα γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν μουσικῶν χειρογράφων ἀπὸ τὸν 11^ο αἰώνα ἕως τὸν 19^ο, μολονότι καὶ ὁ ὑπολογισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβής.

Ἄγιον Ὁρος 1639 χφφ³

Μονή Σινᾶ 124 χφφ⁴

Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος 92 χφφ⁵

Πατριαρχεῖο Ιεροσολύμων 250 χφφ⁶

Μετοχίου Παναγίου Τάφου Κωνσταντινουπόλεως 111 χφφ⁷

Σύνολο 2216 χφφ

Αι.	Άγιον Ὤρος	Μονή Σινᾶ	ΕΒΕ	Πατρ. Ιερο- σολύμων	Μετοχίου Παναγίου Τάφου Κων/πόλεως	Σύνολο 2216 χφφ
11	1 0,06 %	4 3,22 %		3 1,20 %		8 0,36 %
12	3 0,18 %	12 9,67 %	3 3,26 %	4 1,60 %		24 1,08 %
13	24 1,46 %	8 6,45 %	4 4,34 %	1 0,40 %		37 1,67 %
14	25 1,52 %	17 13,70 %	4 4,34 %	7 2,80 %		53 2,40 %
15	50 3,05 %	14 11,30 %	8 8,69 %	1 0,40 %		73 3,30 %
16	44 2,68 %	7 5,64 %	7 7,60 %	5 2 %	3 2,70 %	76 3,42 %
17	188 11,47 %	18 14,50 %	25 27,17 %	23 9,2 %	4 3,60 %	258 11,64 %
18	678 41,36 %	35 28,22 %	30 32,60 %	110 44 %	46 41,44 %	899 40,56 %
19	558 34,04 %	7 5,64 %	11 11,95 %	91 36,4 %	58 52,25 %	725 32,71 %

3 Σπ. Λάμπρος, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἅγιου Ὁρους ἑλληνικῶν καδίκων, τ. I-II, Κανταβριγία τῆς Ἀγγλίας 1895-1900· Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης - Ἀρχαδίος ἱεροδ. Βατοπεδινός, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκευμένων καδίκων, Παρίσι 1924. Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης - Σπυρίδων μον. Λαυριώτης, Κατάλογος τῶν καδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν τῷ Ἄγιῳ Ὁρᾳ), Παρίσι 1925.

4 Μόνο ἀπὸ τὸν κατάλογο Μπαλεογιώργου - Κρητικοῦ, σ.π.

5 Ιωάννης Σακελλάων, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις, 1892.

6 Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, Ιεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, ἦτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἄγιων τάπανοις ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὄρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ιεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκευμένων ἑλληνικῶν καδίκων, τ. I-III, Πετρούπολις 1891-1897.

7 Ο.π., τ. VI-V, Πετρούπολις, 1899, 1915.

‘Ο πίνακας αύτὸς ὅσο ἐνδεικτικὸς καὶ ἀν εἶναι, δείχνει τὴν ἐκτεταμένη καὶ πλούσια κωδικογραφικὴ δραστηρότητα στοὺς αἰῶνες 17^ο ἔως 19^ο. Τὰ μικρὰ σχετικά ποσὰ ποὺ ἐμφανίζονται στοὺς προηγούμενους αἰῶνες δὲν ὀφείλονται τόσο στὴ Ἑλλειψὴ αὐτῆς τῆς δραστηρότητας, ὅσο στὸ γεγονὸς τῆς φυσικῆς παλαιότητας καὶ φθορᾶς τῶν βιβλίων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀντικατάστασῆς τους ἀπὸ νεώτερα, ὅπότε αὐτὰ περιῆλθαν σὲ ἀχρηστία.

Ολοὶ σχεδὸν οἱ παλαιοὶ συντάκτες καταλόγων παρὰ τὴ συνοπτικὴ περιγραφὴ ποὺ ἔδιναν, πάντοτε ἐπεσήμαναν καὶ κατέγραφαν τοὺς ἀπαντώμενους σὲ αὐτὰ μελογράφους. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ πράγματι δείχνει τὴ συνείδηση ποὺ εἶχαν σχετικὰ μὲ τὴ σημασία τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἔξελιξής της στὸν ἐλληνικὸ χώρο. Ο Σωφρόνιος Εὔστρατιάδης ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀγίου Ὁρους καταγράφει 349, στὸν κατάλογο τῆς Μονῆς Βατοπεδίου 193, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Σακκελίων στὸν κατάλογο τῆς Πάτμου 75⁸ καὶ στὸν κατάλογο τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἐλλάδος 265 καὶ ἐγὼ στὰ χειρόγραφα τῆς Δημόσιας Βιβλιοθήκης Χίου 167.⁹ Θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένουμε τὴν ἔκδοση τῶν λεπτομερειακῶν καταλόγων τοῦ Γρηγόρη Στάθη γιὰ τὶς μονὲς τοῦ Ἀγίου Ὁρους, γιὰ νὰ ξεπεράσει αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς τοὺς 400. Ἐνας ἀριθμὸς ἐκπληκτικός, ὁ ὅποιος μαζὶ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν κωδικογράφων, ποὺ ὑπολογίζεται νὰ εἶναι περίπου ἵσος, δείχνει τὸν ὑψηλότατο βαθμὸ καλλιέργειας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κατὰ τὴ βυζαντινὴ καὶ ὑστεροβυζαντινὴ περίοδο.

Τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ παλαιογραφία τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔχει κάνει προόδους καὶ ἔχουν ἐπισημανθεῖ σημαντικὲς διαφοροποιήσεις καὶ παραλλαγὲς στὴ μουσικὴ σημειογραφία ἀπὸ τὰ παλαιότερα μουσικὰ χειρόγραφα στὰ νεώτερα.¹⁰

Αλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς καθαρὰ μου-

σικῆς κειμενολογικῆς ἔκδοσης τὸ θέμα παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, δχι μόνο ὡς πρὸς τὴν κριτικὴ μουσικὴ ἔκδοση τῆς σύνθεσης τοῦ ἰδίου ὑμνου ἀπὸ διαφόρους μελογράφους, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδίου μελογράφου μεταξὺ τῶν διαφόρων χειρογράφων.¹¹

Από πλευρᾶς προσωπογραφικῆς τὰ χειρόγραφα, ὅπως ἀναφέρθηκε, παρέχουν ἔναν τεράστιο ἀριθμὸ ἐπώνυμων μελογράφων, γιὰ τοὺς ὅποιους δὲν ἔχουμε σαφὴ χρονολογικὰ καὶ βιογραφικὰ δεδομένα, καὶ μόνο ἡ ἀκριβῆς χρονολόγηση τῶν χειρογράφων μπορεῖ νὰ δώσει περισσότερο συγκεκριμένα στοιχεῖα.¹²

Ο καταλογογράφος πρέπει νὰ εἶναι ἔξοικειωμένος μὲ τὰ εἰδὴ τῶν μουσικῶν κειμένων καὶ βιβλίων. Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι προσαρμοσμένα στὸ ἐκκλησιαστικὸ τυπικὸ καὶ ἔχουν συντεθεῖ γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦνται στὶς ἀντίστοιχες περιπτώσεις, ἴδιαίτερα ἐκεῖ ὅπου ἡ ψαλμωδία παιζεῖ πρωτεύοντα ρόλο στὴ λατρεία. Ἔτσι ἔχουμε τίτλους ὅπως: Ἀλληλουάριον, Ακολουθάριον, Αναστατιματάριον, Ανθολογία, Ανοιξαντάριον, Δοξαστάριον, Είρμολόγιον, Κεκραγάριον, Κοινωνικάριον, Κοντακάριον, Κρατηματάριον, Μαθηματάριον, Οἰκηματάριον, Παπαδική, Πασαπνοάριον, Πεντηκοστάριον, Προλογάριον, Προσομοιάριον, Στιχηράριον, Τριάδιον, Χερουβικάριον, Ὄραι.

Αλλὰ καὶ παράλληλες ἀναφορὲς τοῦ τρόπου τῆς ἀπόδοσης τῆς μελωδίας, ὅπου εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ παρατηρήσει κανεὶς ὅτι οἱ περισσότεροι ὅροι ποὺ χρησιμοποιοῦνται εἶναι γεωγραφικοὶ: ἀγιορειτικόν, ἀγιοσοφιτικόν, ἀθηναϊκόν, ἀνατολικόν, ἀρχαῖον, ἀρχοντικόν, ἀτζέμικον, ἀχιλινὸν (ἴσως ἀγχιαλινόν), βατοπεδινόν, βλάχικον, βουλγάρικον, δυσικόν, ἐθνικόν, θεσσαλονικαῖον, θετταλικόν, ἰβέρικον, ἰσμαϊλιτικόν, λατρινόν, λαυριώτικον, μωραΐτικον, ναυπλιώτικον, παλατιανόν, περσικόν, πολεμικόν, πολίτικον, ραιδεστινόν, ρόδαιον, φράγκικον, χιώτικον.

Απὸ τὴν ἄλλη μεριὰ οἱ γραφεῖς πέρα ἀπὸ τὸ γενικὸ συναίσθημα τῆς κόπωσης καὶ τῆς ίκανοποίησης

8 Ἰωάννης Σακκελίων, Πατμακὴ Βιβλιοθήκη, ἦτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν μῆσον Πάτμου γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ ἀγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν, Ἀθήνησιν 1890.

9 Ἀγαμέμνων Τσελίκας, Τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Χίου «Ο Κοραῆς», ἀνάτ. ἀπὸ τὸ περιοδικό Χιακά Χρονικά, Ἀθήνα 1984.

10 Ἀναφέρω γιὰ παράδειγμα τοὺς παλαιοὺς μουσικοὺς κώδικες τῆς βιβλιοθήκης τῆς Μητροπόλεως Καστοριάς (ἀρ. 8, 13^{ος}-14^{ος} αι. Στιχηράριο) καὶ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς Χοζοβιωτίσσης Ἀμυρογού (ἀρ. 75, ἔτους 1298, Στιχηράριο).

11 Ἀναφέρω γιὰ παράδειγμα τὰ βιβλία Ἀχιλλέας Γ. Χαλδαίακης, Ο Πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιίᾳ, Ἀθῆναι 2003; Εύαγγελία Χ. Σπυράκου, Οι χοροὶ τῶν φατῶν κατὰ τὴν βυζαντινὴ παραδόση, Ἀθῆναι 2008. Γεώργιος Ν. Κωνστάντιος, Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων. Τὸ ἀνέκδοτο αὐτόγραφο τοῦ 1816 – Τὸ ἔντυπο τοῦ 1832, Ιερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπεδίου 2007.

12 Πολύτιμο ἀκόμη παραφαμένει τὸ βιβλίο τοῦ Γεωργίου Ι. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ’ ἥμαντ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἥμαντ ἀκμάσαντες ἐπιφανεστέροις μελωδοῖς, ὅμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι, ἐν Ἀθήναις 1890.

για τὴν περάτωση τῆς ἑργασίας τους ποὺ ἔξέφραζαν μὲ τὶς γνωστὲς στοὺς παλαιογράφους ἐκφράσεις, ἐπαινοῦσαν καὶ ἔξθιαζαν μὲ ἴδιαίτερα καὶ πολυσύνθετα ἐπίθετα τὰ βιβλία ποὺ κατασκεύαζαν καὶ ἔξεδήλωναν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν σεβασμὸν τους ἀπέναντι στοὺς σπουδαίους μαῖστορες καὶ μελογράφους. Ἰδοὺ κάποιες ἐκφράσεις ἀπὸ χειρόγραφα τοῦ Ἀγίου Ὁρους σύμφωνα μὲ τὶς περιγραφὲς τοῦ Γρ. Στάθη:

- Πανοσιομουσικολογιώτατος, Δοχειαρίου 349, ἐτ. 1804
 Τὸν ἀσματοψάλλοντα, Ὕηροποτάμου 297, ἐτ. 1795
 Φιλοσοφομουσικολογιώτατος, Κωνσταμονίτου 84
 Ἀκτινοχρυσοφαιδρολαμπροφεγγοστόλιστος ψαλτήρ,
 Παντελεήμονος 427, ἐτ. 1767
 Ἀσματομελαδομελίρρυτος βίβλος, Δοχειαρίου 317,
 ἐτ. 1747
 Ἀσματομελιρρυτόφθιμογος βίβλος, Εηροποτάμου 323, ἐτ. 1708.- Ξενοφῶντος 128, ἐτ. 1671.- Ξενοφῶντος 144, ἐτ. 1808.- Καρακάλλου 232, ἐτ. 1748.- Σταυρονικήτα 164, ἐτ. 1749.- Σταυρονικήτα 166, ἐτ. 1705
 Ἀσματομελιρρυτόφθιμογος βίβλος Παπαδική, Δοχειαρίου 337, ἐτ. 1764
 Ἀσματομελιρρυτόφθιμογος βίβλος τὸ λεγόμενον
 Κρατηματάριον, Ξηροποτάμου 287, ἐτ. 1724
 Ἀσματομελίρρυτον βιβλίον, Ξενοφῶντος 113, 180ς αἱ.
 Ἀσματομελίρρυτον εἵρμολόγιον, Παντελεήμονος 979,
 ἐτ. 1785
 Ἀσματοδόψαλμος βίβλος, Παντελεήμονος 427, ἐτ.
 1767
 Γλυκομελίρρυτος βίβλος, Κωνσταμονίτου 96, ἐτ. 1713
 Ἡδύπνιον καὶ παναρμόνιον τεῦχος, Γρηγορίου 12,
 ἐτ. 1720
 Θεοσεβαστοκοσμοψυχόσωστος πηξίς, Παντελεήμονος 427, 1767
 Μελιρρυτόφθιμογον ψυχοχαρομόσυνον βιβλίον, Εηροποτάμου 362, ἐτ. 1725
 Μουσικομελιρρυτόφθιμογος βίβλος, Δοχειαρίου 374,
 ἐτ. 180ς
 Μουσουργικὸν βιβλίον, Ξηροποτάμου 103, ἐτ. 1759
 Προφητοτερπινόφθιμογον στόμα, Παντελεήμονος 427, ἐτ. 1767
 Χειροχοροδροτόκρουστος κινύρα, Παντελεήμονος 427, 1767
 Χειρουβικοχάρακτος ψαλτήρ, Παντελεήμονος 427,
 ἐτ. 1767

Γενικὰ ἡ κατασκευὴ τῶν μουσικῶν χειρογράφων δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν κατασκευὴ τῶν χειρογράφων ἄλλης φιλολογικῆς ὥλης, ἀν ἔξαιρέσει κανεὶς

τὴν εἰδικὴ διπλὴ χαράκωση τῶν φύλλων, ὥστε νὰ συνυπάρχει τόσο τὸ μουσικὸ ὅσο καὶ τὸ ὑμνογραφικὸ κείμενο. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε καὶ τὴν ὑπαρξὴν μικτῶν χειρογράφων, δηλαδὴ ὅχι ἀμιγῶς μουσικῶν, ἀλλὰ λειτουργικῶν χειρογράφων, ὅπως τῶν μηναίων ποὺ κατὰ περίπτωση ἐντάσσουν μέσα στὸ κείμενο καὶ τὴ μουσικὴ ἀπόδοση τροπαρίων.

Ἄναλογα μὲ τὴν ἐποχὴ χρησιμοποιεῖται ἡ περγαμηνὴ ἡ τὸ χαρτί, τὸ ὅποιο διπλώνεται σὲ τετράδια, τὰ ὅποια μὲ τὴ σειρὰ τους ἀριθμοῦνται μὲ ἐλληνικοὺς ἀριθμοὺς καὶ πρὸς τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰώνα καὶ ἔξῆς καὶ μὲ ἀραβικούς, μὲ ἴδιαίτερα πεποικιλμένες βιβλιοδεσίες.

Τὴν σπουδαιότητα ποὺ ἀπέδιδαν οἱ μουσικοὶ κωδικογράφοι στὸ ἔργο τους προσπαθοῦσαν νὰ τὴν κάνουν ἐμφανέστερη ἐκτὸς ἀπὸ τὴν συμβατική τους καλλιγραφικὴ τέχνη καὶ μὲ ἴδιαίτερες διακοσμήσεις στὰ πρωτογράμματα, στὶς προμετωπίδες καὶ τὰ ἐπίτιτλα. Πολλές φορὲς οἱ διακοσμητικὲς ἐμπνεύσεις ἀποτελοῦν πραγματικὰ ἔργα τέχνης καὶ δὲν περιορίζονται μόνο σὲ θρησκευτικὰ θέματα, ἀλλὰ καὶ σὲ λαϊκὰ ποὺ ἦταν οἰκεῖα κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ζοῦσαν. Παραθέτω ἀμέσως παρακάτω ἔναν ἐνδεικτικὸ πίνακα μὲ ὄνόματα κωδικογράφων (μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὅποιους εἶναι καὶ μελογράφοι) ἀπὸ τὸν 14^ο αἰώνα ἔως καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} ποὺ συνάντησα σὲ χειρόγραφα τοῦ Ἀγίου Ὁρους, σύμφωνα πάντα μὲ τὶς περιγραφὲς τοῦ Γρ. Στάθη.

Ιωσὴφ ἱερομόναχος	1376
Ιωάννης Πλουσιαδηνὸς	15 ^{ος} αἱ.
Μανουὴλ Ευληνᾶς	15 ^{ος} αἱ.
Μανουὴλ Χρυσάφης	15 ^{ος} αἱ.
Μανουὴλ Βλατηρὸς	1425
Ιωάννης ιερεὺς	1434
Γεώργιος διάκονος ὁ Γαλατάκης	1443
Γρηγόριος Ἄλυτας	1445
Φωκᾶς ὁ Τζαμπλάκος ἀναγνώστης	1539
Γρηγόριος ιερομόναχος	1539
Λεόντιος Δραγουσιάρης	1562
Γαβριὴλ Θύτης	1592
Γαβριὴλ ιερομόναχος	17 ^{ος} αἱ.
Γερμανὸς Νέων Πατρῶν	17 ^{ος} αἱ.
Κοσμᾶς ιερομόναχος δομέστικος μονῆς Ἰβήρων ὁ Μακεδὼν ὁ Ἀλεκτριοπολίτης	1665, 1670, 1683, 1686, 1687, 1691
Χρυσάφης ὁ νέος	1671
Μπαλάσιος ιερεὺς καὶ πρωτοασηκρίτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας	1672

Αντώνιος Ντιμιρτζόγλου εἰς Μελένικον	1674	Μακάριος Παλαιολόγος Πάτμιος	1767
Μελέτιος μοναχὸς	1679	Θεόκλητος ἱερομόναχος	1768
Ακάκιος ἱερομόναχος Γαλατζιάνος	1685	Σταυρῆς	1772
Δαμιανὸς	1685	Δημήτριος Λῶτος	1781
Ιωσήφ ἱερομόναχος ἐν Προικονήσῳ	1693	Κυριακὸς ὁ Τραπεζούντιος	1783
Αναστάσιος Προικονήσιος	18 ^{ος} αι.	Αθανάσιος Πελοποννήσιος δομέστικος	
Ανθιμὸς ἱερομόναχος	18 ^{ος} αι.	τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας	1785, 1786
Θεόδουλος Ἅγιορείτης	18 ^{ος} αι.	Βασίλειος ἀναγνώστης	1795
Ιωαννίτζης μουσικὸς καὶ Βλάχος	18 ^{ος} αι.	Στέργιος ὁ ψάλτης	1795
Γαβριὴλ	18 ^{ος} αι.	Μάρκος Μπεκριδάκης Χῖος	1796
Αγάπιος Λαυριώτης	18 ^{ος} αι.	Γαβριὴλ θύτης	1796
Συνέσιος Ἰβηρίτης	18 ^{ος} αι.	Ανθιμὸς ἱερομόναχος	18 ^{ος} –19 ^{ος} αι.
Δανιὴλ Βατοπεδίνος	1700	Γρηγόριος λαμπαδάριος τῆς	
Ζαχαρίας ἱερομόναχος	1700	Μεγάλης Ἐκκλησίας	19 ^{ος} αι.
Δημητράσκος	1705	Ιωάννης λαμπαδάριος πρωτοψάλτης	
Παῦλος θύτης	1708	τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας	
Λαυρέντιος ἱεροδιάκονος	1712	ὁ Τραπεζούντιος	19 ^{ος} αι.
Σέργιος ἱερομόναχος	1713	Ιάκωβος Σκαφιδιώτης ἱερομόναχος	
Καλλίνικος μοναχὸς	1719	Πελοποννήσιος	1800, 1802
Λάμπρος Ζαχόπουλος	1720	Ἀπόστολος Κώνστας	1803
Παρθένιος ἱερομόναχος Καρακαλληνὸς	1720	Γρηγόριος ἱερεὺς	1804
Ἀνατόλιος μελωδὸς	1724	Πέτρος Βυζάντιος	1807
Αντώνιος οἰκονόμος τῆς Μεγάλης		Δαμασκηνὸς μοναχὸς	1807
Ἐκκλησίας	1724	Ἀναστάσιος Κωνσταντίνου ἐκ Καστορίας	1808
Χριστόδουλος ἱερεὺς	1725	Δαμασκηνὸς Ἀγραφορενδινιώτης	1812
Διονύσιος ἱερομόναχος Σίμωνος Πέτρας	1726	Θεόκλητος ἱεροδιάκονος Πελοποννήσιος	1816
Νεόφυτος ἱερομόναχος	1727	Νικόλαος ἱερομόναχος Δοχειαρίτης	1839
Νικηφόρος ἱερομόναχος	1729		
Ἀλέξιος ἀναγνώστης	1733	Ἡ πολυτέλεια πολλῶν μουσικῶν χειρογράφων θέτει τὸ ἔρωτημα ἀν αὐτὰ τὰ συγκεκριμένα βιβλία χρησιμοποιοῦνταν ἐπὶ καθημερινῆς βάσεως στὸ φαλτήρι.	
Δημήτριος ἀναγνώστης	1734	Ἡ γνώμη μου εἶναι πώς ὅχι. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία ἀποτελοῦσαν πραγματικὲς ἐκδόσεις μουσικῶν ἔργων ἐπώνυμων μελογράφων, εἴτε ἀνθολογήσεις ἔργων ἀπὸ διάφορες πηγές, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦντο περισσότερο γιὰ τὴ διδασκαλία καὶ τὴ σπουδὴ τῆς φαλτικῆς τέχνης ἢ ἀκόμη γιὰ προσωπικὴ χρήση σὲ ιδιαίτερες περιπτώσεις. Μιὰ ἄλλη ἐνδιαφέρουσα διασταση τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν μουσικῶν χειρογράφων εἶναι οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνουν σχετικὰ μὲ τὴ διδασκαλία καὶ τὴ μαθητεία. Τὰ θεωρητικὰ κείμενα ποὺ συνήθως προτάσσονται στὶς «Παπαδικὲς» εἶναι ἀκριβῶς κείμενα ποὺ ἀπευθύνονται στοὺς μαθητὲς καὶ πολλὲς φορὲς συναντοῦμε σημειώματα εἴτε τῶν μουσικοδιδασκάλων εἴτε τῶν μαθητῶν, ὅπου ἀναφέρουν τὴν πρόοδο τῆς μελέτης τους, ἀλλὰ καὶ τὸ τίμημα τῆς μαθητείας.	
Ἔγνατιος Σκοπελίτης	1737	Μολονότι ἡ μελέτη τῶν ὑμνογραφικῶν κειμένων ἀφορᾶ τοὺς εἰδικοὺς φιλολόγους μελετητές, ἐν τούτοις ἔχει ἀποδειχθεῖ, ὅτι σὲ πολλὰ μουσικὰ χειρόγραφα ἔχουν ἐντοπιστεῖ ὕμνοι ποὺ δέν ἔχουν	
Κωνσταντίνος ἐκ Σινώπης	1741		
Θεοδόσιος Καπελέτης	1742		
Γερμανὸς ἱερομόναχος	1743		
Μιχαὴλ ἱερεὺς ἐκ Χίου	1744		
Ιωάννης Παπαδόπουλος	1746		
Ἔγνατιος ἱερομόναχος	1747		
Εὐαγγελινὸς Σκοπελίτης	1748		
Εὔστάθιος	1748		
Νικηφόρος μοναχὸς	1749		
Θεόκλητος μοναχὸς Γάνου	1757		
Μιχάλης ψάλτης	1758		
Θεοδόσιος πρωτοψάλτης Σμύρνης	1758		
Λαυρέντιος ἐκ Θεσσαλονίκης	1759		
Σταυράκης	1760		
Παΐσιος ἱερομόναχος	1760		
Θεόκλητος μοναχὸς μουσικὸς	1760		
Ιωάννης Ἀλβανιτοχωρίτης	1761		
Θεόκλητος μοναχὸς	1762		
Γεράσιμος Λαυριώτης	1764		
Αναστάσιος Βάτιας	1767		

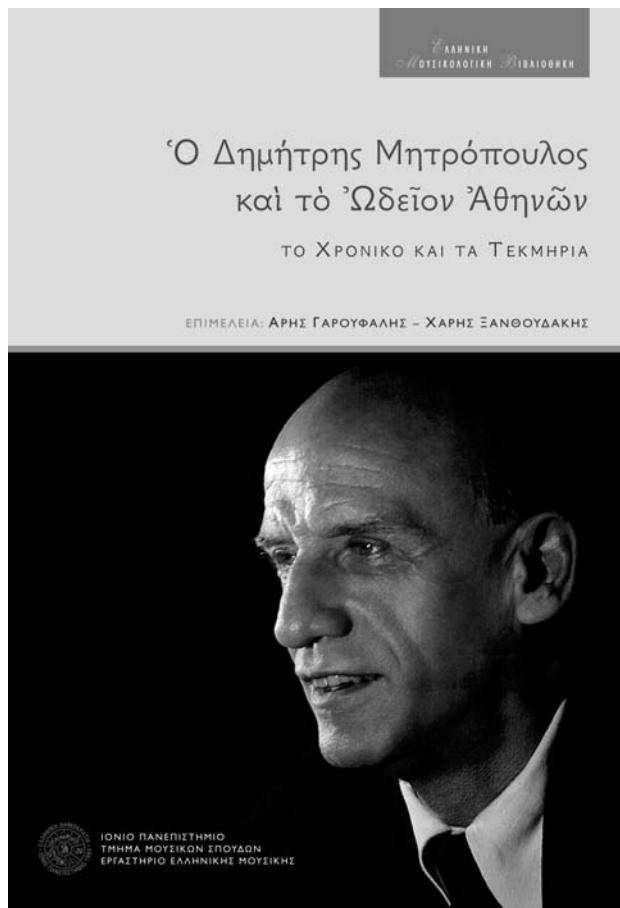
καταγραφεῖ. Άλλα και κάποιες φορές προστίθενται και πολυχρονισμοί σε έπωνυμους πατριάρχες και άλλους άρχιερεις ή και βασιλεῖς, όπως έπισης και κοσμικά τραγούδια, ιδιαίτερα στὸ τέλος τῶν μουσικῶν μαθηματαρίων.

Τελειώνοντας, θέλω και πάλι νὰ ἐπαναλάβω ὅτι δὲν εἴμαι μουσικολόγος, ἀλλὰ παλαιογράφος. Τόλμησα ὅμως μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῆ νὰ παρουσιάσω μὲ συντομία τὶς παρατηρήσεις και τὶς σκέψεις μου γιὰ ἓνα τόσο σπουδαῖο θέμα. Εἴμαι βέβαιος, ὅτι κάθε μουσικο-

λόγος, ὅποιασδήποτε εἰδικότητας ή ἑθνικότητας, θὰ βρεῖ μέσα στὴν βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ πραγματικὰ ἔξοχα δείγματα μουσικῆς ἔμπνευσης και σύνθεσης, και τοῦτο, γιατὶ ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ διασώζει ἀρχαῖα μέλη, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἔχει καλλιεργηθεῖ και ἔχει ἔξεληγθεῖ στὴν Ορθόδοξη Ἀνατολή, ὥστε νὰ ἀποτελεῖ σήμερα ἕνα πολύτιμο κεφάλαιο τοῦ παγκόσμιου μουσικοῦ πολιτισμοῦ.

ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ ΤΣΕΛΙΚΑΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ
ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ
«ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ»

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (1843)

Ο Φραγκίσκος Καρβελλᾶς ένας
άπό τοὺς ἰδρυτὲς τῆς Φιλαρμο-
νικῆς Εταιρείας Ζακύνθου

Ε

να ἀπὸ τὰ προβλήματα συγκρότησης μιᾶς διο-
κιληρωμένης εἰκόνας τῆς μουσικῆς καὶ θεα-
τρικῆς-καλλιτεχνικῆς ζωῆς τῆς Ζακύνθου, εἰδι-
κότερα κατὰ τὸν 19^ο αἰώνα, εἶναι ἡ ἔλλειψη πρωτο-
γενοῦς πληροφοριακοῦ ὑλικοῦ. Τοῦτο, ὅπως εἶναι γνω-
στό, κατὰ κύριο λόγο ὀφείλεται στοὺς σεισμοὺς τοῦ
1953, ὅπότε καταστράφηκαν καὶ τὰ περισσότερα ἀρχεῖα
τοῦ νησιοῦ, μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸ Ἀρχειοφυλακεῖο Ζα-
κύνθου, τὸ ὅποιο εἶχε ἀποτελέσει πολύτιμη πηγὴ στη-
ρίζοντας ἔνα πλῆθος ἔρευνῶν.

Ἐντούτοις ἡ σχετικὴ ἔρευνα μέχρι τὸ 1953 ὑπῆρξε,
γιὰ ἄγνωστους λόγους, ἐπιλεκτικὴ. Κάποιες χρήσιμες
πληροφορίες κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσει ὁ Σπύρος Γ.
Μοτσενίγος, ἀλλὰ καὶ ἐδῶ τὰ πράγματα ἐνίστε εἶναι
ἀσαφῆ, καὶ σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀποδεικνύονται ἀνα-
κριβῆ. Τὰ διαθέσιμα δημοσιεύματα εἶναι ἐλάχιστα, καὶ μάλι-
στα ἀναπαράγονται σὲ σταθερὴ βάση ἀπὸ μεταγενέστερους
ἔρευνητές, χωρὶς — σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις — νὰ ἔχει προχωρήσει
σχεδὸν καθόλου ἡ ἔρευνα σὲ πιθανὲς ὑπάρχουσες ἀρχειακὲς πηγές, τόσο
στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴν Ἰταλία, ὅπου εἶναι βέβαιο ὅτι ὑπάρχει ἀνεκμε-
τάλλευτο ὑλικό, ἴδιαίτερα γιὰ τὴ θεατρικὴ ζωὴ τοῦ τόπου.

Μία ἀπὸ τὶς περιόδους γιὰ τὴν ὥποια οἱ διαθέσιμες πληροφορίες εἶναι
ἐλάχιστες εἶναι αὐτὴ κατὰ τὴν ὥποια ἰδρυθῆκε ἡ Φιλαρμονικὴ Εταιρεία
Ζακύνθου, τὸ 1843. Ο Στέλιος Τζερμπίνος στὴν πολύτιμη ἔρευνά του γιὰ
τὴ φιλαρμονικὴ ἱστορία τῆς Ζακύνθου ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὅτι «γιὰ
τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ ἔλλειψη στοιχείων εἶναι ἀπελπιστική».¹ Ἐδῶ πρέπει
ἐπίσης νὰ ἐπισημανθεῖ καὶ ἡ ἀπουσία ἔντυπων εἰδήσεων, ἐφόσον λόγω τῆς
τυποαπαγόρευσῆς δὲν κυκλοφοροῦσαν τοπικὲς ἐφημερίδες.

Μετὰ τὴ σύντομη παρουσία, τὴ διετία 1816-1817, τοῦ Φιλαρμονικοῦ Συλ-
λόγου Ζακύνθου, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Marco Battagel, μὲ μικρὸ ἀριθμὸ
ἐκτελεστῶν (συνεπῶς καὶ ὀργάνων),² γιὰ μεγάλο διάστημα φαίνεται ὅτι

¹ Στέλιος Τζερμπίνος, Φιλαρμονικὰ Ζακύνθου (1816-1960), Φιλόμουση Κίνηση Ζακύνθου, Ζάκυνθος 1996, σ. 26.

² Σπύρος Γ. Μοτσενίγος, Νεοελληνικὴ Μουσική, Ἀθήνα 1958, σ. 166·βλ. καὶ δ.π., σ. 23-25·
Νίκιας Λούντζης, Ἡ Ζάκυνθος μετὰ μουσικῆς... Κοσμικὴ Μουσικὴ («Εντεχνη»), Οἱ Φίλοι
τοῦ Μουσείου Σολωμοῦ καὶ Ἐπιφανῶν Ζακυνθίων, Ἀθήνα 2009, σ. 200-201.

τις μουσικές άνάγκες τοῦ τόπου (λιτανεῖς, πανηγύρια κ.λ.π.) κάλυπτε ἡ ὁρχήστρα πνευστῶν τῆς βρετανικῆς φρουρᾶς, ἡ ὅποια ἦταν ὥιδιάτερα συμπαθῆς στὸν ἀστικὸν πληθυσμὸν τοῦ νησιοῦ. Σύμφωνα μὲ πληροφορίᾳ τοῦ Παναγιώτη Χιώτη, τὴν ὅποια καταγράφει ὁ Λεωνίδας Χ. Ζώης σὲ δημοσίευμά του γιὰ τὴν μουσικὴν ιστορίαν τῆς Ζακύνθου, κάποια στιγμὴ ἔγινε μιὰ κίνηση «ὑπὸ τινῶν εὐπατριδῶν», γιὰ νὰ ἰδρυθεῖ ἔνας νέος Φιλαρμονικὸς Σύλλογος, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Πυθαγόρας», προσπάθεια ποὺ ἐντέλει δὲν καρποφόρησε³ θὰ ἐντάξουμε χρονολογικὰ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν μεταξὺ τοῦ 1823, ὅπότε ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιὰ τὴν δεύτερη — μᾶλλον καὶ τελευταῖα καταγεγραμμένη — ἐμφάνιση τοῦ Φιλαρμονικοῦ Συλλόγου Ζακύνθου, καὶ τοῦ 1843.⁴

Μία ἀπὸ τὶς πρώτες διαταγὲς τῆς βασίλισσας Βικτωρίας, τὸν Αὔγουστο τοῦ 1837, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐνθρόνισή της, ἤταν ἡ ἀπαγόρευση, σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς βρετανικῆς αὐτοκρατορίας, τῆς συμμετοχῆς βρετανικῶν στρατιωτικῶν ἀπὸ σπασμάτων καὶ μουσικῶν σωμάτων σὲ θρησκευτικὲς τελετὲς μὴ προτεσταντικῶν δογμάτων. Τὸ διάταγμα, τὸ ὅποιο στὴν ἀρχικὴν ἐκδοχὴν τοῦ ἀφοροῦσε μόνο τὶς τελετὲς ρωμαιοκαθολικοῦ δόγματος, γνωστοποιήθηκε ἐπίσημα στὰ Ίόνια Νησιὰ στὶς 2 Αὔγουστου 1837, ὅπότε καὶ ὁ Αρμοστής Howard Douglas κοινοποίησε στὴν Ίονιο Γερουσία σχετικὸν ἔγγραφο.⁵ Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ διαταγὴ αὐτὴ εἰχεὶ ἵσχυ καὶ στὴ Ζάκυνθο, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ νησὶ νὰ στερηθεῖ τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς ἀπὸ τὸ 1837.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1840 ὑπογράφηκε ἀπὸ ἑνένεα ἰδρυτικὰ μέλη ἡ σύσταση τῆς Φιλαρμονικῆς Ἐταιρείας Κερκύρας. Πρωτακούστηκε νὰ παιανίζει θρησκευτικὰ ἐμβατήρια μετὰ ἀπὸ ἓναν περίπου χρόνο, ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Ἀντωνίου Λιψεράλη, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς λιτανείας τοῦ Ἅγίου Σπυρίδωνος στὶς 11/23 Αὔγουστου 1841, ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ παλαιοῦ κτιρίου τῆς Φιλαρμονικῆς, ἐφόσον ἀκόμη δὲν εἶχαν ἀγοραστεῖ στολές.⁶ Στὶς 2/14 Νοεμ-

βρίου τοῦ ἵδιου χρόνου ἡ Φιλαρμονικὴ ἐμφανίστηκε κατὰ τὴν λιτάνευση τοῦ λειψάνου τοῦ Ἅγίου Σπυρίδωνος.⁷ Τὸ πρῶτο ἐπίσημο καταστατικὸν τῆς Ἐταιρείας συντάχθηκε ἀπὸ πενταμελῆ ἐπιτροπὴν ποὺ ἐκλέχτηκε ἀπὸ τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπήν, μὲ ἀπόφαση τῆς 27^{ης} Ιουλίου 1842. Μετὰ ἀπὸ τρεῖς συνεδριάσεις τὸν Νοέμβριο, στὶς ὅποιες ὁριστικοποιήθηκαν τὰ ἐπιμέρους ἀρθρα, τὸ καταστατικὸν τέθηκε σὲ ίσχυ στὶς 12 Δεκεμβρίου 1842.⁸

Εἶναι προφανὲς ὅτι, ὅπαν ἔγινε γνωστὴ στὴ Ζάκυνθο ἡ δραστηριοποίηση αὐτὴ τῶν Κερκυραίων, μιὰ διάδα Ζακυνθινῶν, μὲ πρωτοβουλία τοῦ γιατροῦ καὶ Φιλικοῦ Φραγκίσκου Καρβελλᾶ (1794-1849), προχώρησε στὴ σύσταση τῆς Φιλαρμονικῆς Ἐταιρείας Ζακύνθου. Στὶς 6/18 Ἄπριλίου 1843 ἔγινε ἡ σύσταση τῆς Ἐταιρείας καὶ συγχροτήθηκε ἡ πρώτη Διοικούσα Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Φραγκίσκο Καρβελλᾶ (πρόεδρο) καὶ μέλη τοὺς Δημήτριο Φραγκόπουλο, Ἀντώνιο Μιχαλίτση, Φραγκίσκο Δαμενεγίνη (τὸν συνθέτη) καὶ Διονύσιο Κεφαλληρόν. Ἀπὸ σχετικὲς ἀναφορὲς τοῦ «Χρονικοῦ Βαρβιάνη», οἱ ὅποιες σώζονται ἀντιγραμμένες ἀπὸ τὸν Ζώην σὲ ἐπιστολή του στὸν Σπ. Γ. Μοτσενίγο, γνωριζούμε ὅτι ἡ σύσταση τῆς Ἐταιρείας, ἡ ὅποια θὰ ἀποτελούνταν ἀπὸ 40 ὄργανα, «ἀπέβλεπεν ἀφ’ ἐνὸς πρὸς στολισμὸν τῆς νήσου καὶ ἀφ’ ἐτέρου εἰς τὴν ἐκγύμνασιν τῆς νεολαίας εἰς τὴν μουσικήν, τῇ ἐγγυήσει ἀξιοτίμων μελῶν τῆς κοινωνίας».⁹

Σύμφωνα μὲ ἄλλο ἀνέκdotο κείμενο τοῦ Ζώη μὲ πληροφορίες γιὰ τὴν Φιλαρμονικὴν Ἐταιρεία Ζακύνθου,¹⁰ ἀμέσως μετὰ τὴν σύστασή της, στὶς 11/23 Ἄπριλίου 1843, οἱ Νικόλαος Δὲ Νέγρης καὶ Ιωάννης Μέγκουλας, ἐνεργώντας ως ἐπίτροποι-διαχειριστὲς τοῦ ἐγκατεστημένου στὴν Κέρκυρα γερμανικῆς καταγαγῆς ἐμπόρου Lorenzo Bächle,¹¹ ὑπέγραψαν συμφωνητικὸν μὲ τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Φιλαρμονικῆς καὶ τῆς παρέδωσαν, «τὰ πάντα δὲ εἰς καλὴν κατάστασιν», ἀντὶ 580 κολονάτων, ὅλα τὰ μουσικὰ ὄργανα, ἴδιοκτησίας τοῦ Bächle, τὰ ὅποια

3 Βλ. Λεωνίδας Χ. Ζώης, «Ἡ μουσικὴ ἐν Ζακύνθῳ», Ποικίλη Στοὰ 14 (1899), σ. 333.

4 Βλ. ὅ.π. καὶ Σπ. Γ. Μοτσενίγος, ὅ.π., σ. 166. Σπ. Τζερμπίνος, ὅ.π., σ. 23-25. Ν. Λούντζης, ὅ.π., σ. 203-204.

5 Βλ. Κώστας Καρδάμης, «Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Κερκύρας. Ιστορικὴ ἀναδρομή», στὸ βιβλίο του: «Ἐξ μελέτες γιὰ τὴν Φιλαρμονικὴν Ἐταιρείαν Κερκύρας, Φιλαρμονικὴν Ἐταιρείαν Κερκύρας, Δημοσιεύματα τοῦ Μουσείου Μουσικῆς «Νικόλαος Χαλικιόπουλος Μάντζαρος», Κέρκυρα, 2010, σ. 14, 21-22.

6 Βλ. ὅ.π., σ. 23-24.

7 Βλ. Γιάννης Β. Τσανταρίδης, «Ἡ μουσικὴ στὴν Κέρκυρα. Πολιτιστικὴ παράδοση καὶ ἔξελιξη, Κέρκυρα, Νεοεκδοτική, 2003, σ. 27-28.

8 Βλ. ὅ.π., σ. 26-27.

9 Εθνικὴ Βιβλιοθήκη, Μουσικὸν Ἀρχεῖον Σπύρου Γ. Μοτσενίγου 7 Δ/656

10 Εθνικὴ Βιβλιοθήκη, Μουσικὸν Ἀρχεῖον Σπύρου Γ. Μοτσενίγου 6 12/663.

11 Κ. Καρδάμης, ««Ἀποδεικτικὸν στοιχεῖο τοῦ ἀδικήματος: «Ἐνα βιβλίο μουσικῆς». «Ἐνας μπαντίστας τῆς Φιλαρμονικῆς κατηγορεῖται», ὅ.π., σ. 130.

βρίσκονταν στή Ζάκυνθο, μὲ τὸν ὄρο νὰ φέρουν μέσα σὲ τρεῖς μῆνες καὶ ἄλλα μουσικὰ ὄργανα, τὰ ὅποια θὰ τοὺς ὑποδείχνεις ἡ Ἐπιτροπή. Ἐδῶ μπορεῖ νὰ τεθεῖ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ πᾶς βρέθηκαν στή Ζάκυνθο τὰ μουσικὰ ὄργανα. Ἡ ὑπόθεση ὅτι θὰ χρησιμοποιούνταν ἀπὸ τὴν ὄρχήστρα τῆς βρετανικῆς φρουρᾶς πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ, διότι δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι αὐτὴ θὰ εἶχε τὰ δικά της. Θὰ θεωρήσουμε πιθανὴ τὴν περίπτωση νὰ συμπλήρωναν τὴν ὄρχήστρα τοῦ θεάτρου «Ἀπόλλων». Πρέπει ὅμως νὰ ἔξεταστε τὸ ἐνδεχόμενο ὑπαρξῆς κάποιας ὑποτυπώδους Φιλαρμονικῆς· πρόκειται γιὰ ὑπόθεση ἐργασίας, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει περὶ αὐτοῦ ἡ ἐλάχιστη ἔνδειξη.

Ο Ζώνης σὲ ἀνέκδοτο κείμενό του μὲ πληροφορίες γιὰ τὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Ζακύνθου, τὸ ὅποιο φυλάσσεται στὸ Ἀρχεῖο Σπύρου Γ. Μοτσενίγου, δίνει ἔναν ἀναλυτικὸ κατάλογο τῶν μουσικῶν ὄργανων ποὺ παραδόθηκαν, ὁ ὅποιος ὅμως δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸν κατάλογο ποὺ σημειώνει ὁ Bächle στὴ σχετικὴ ἐπιστολὴ του στὸν Μέγκουλα. Κατὰ τὸν Ζώνη, τὰ μουσικὰ ὄργανα ποὺ παραδόθηκαν στὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία ἦταν τὰ ἔξης:

- 2 κλαρίνα (a 8 chiavi)
- 2 φλάουτα
- 1 κέρας κυνηγετικὸ (corno da caccia)
di prima qualità
- 1 κέρας κυνηγετικὸ (corno da caccia)
di seconda qualità
- 1 τρομπεττίνα (trompettina)
- 2 τρομπέτες (trompette mezzani)
- 1 τρομπέτα bassa
- 1 φλικόρνο (flugel)
- 1 ὀδφικλείδα
- 2 τρομπόνια (tromboni)
- 8 κλαρίνα (clarineti a 9 chiavi)
- 1 κλαρινέτο [Μί ὑφεση] (quartino)
- 1 φλάουτον (flauto ottavino)
- 1 ὀταβίνο (piccolo flauto)
- 1 τρομπόνι (trombone tenore)
- 1 φαγκότον (fagotto)
- 1 γκράν-κάσσα (gran cassa)
- 1 ζεῦγος cineli fini
- 2 ταμπούρα (tamburi)
- 1 τρίγωνον (triangolo)

Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τῆς Φιλαρμονικῆς ἔγινε κατὰ τὴ λιτανεία τοῦ λειψάνου τοῦ Ἅγιου Διονυσίου, στὶς 17 Δεκεμβρίου 1843, σύμφωνα μὲ τὸ «Χρονικὸν Βαρβιάνη», ἀπὸ ὅπου προέρχεται καὶ ἡ πληροφορία ὅτι «προυκάλεσε δὲ τὸν γενικὸν θαυμασμὸν καὶ διὰ

τὴν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν πρόοδον αὐτῆς, διὰ τὸ ὄμοιόμορφον τῆς στολῆς καὶ τὴν ἐν γένει τάξιν καὶ πειθαρχίαν».

Πρῶτος μαέστρος τῆς Φιλαρμονικῆς Ἐταιρείας Ζακύνθου ἀναφέρεται ὁ Ἰταλὸς Giuseppe Cricca.¹² Ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Παύλου Καρρέρου ἀντλοῦμε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Cricca παρέδιδε καὶ μαθήματα πιάνου.¹³ Τὸν συναντᾶμε κατὰ τὴν περίοδο 1841-1842 στὴ Ζάκυνθο, νὰ διευθύνει τὸν μελοδραματικὸ θίασο,¹⁴ καὶ τὴν περίοδο 1839-1840 νὰ ἐργάζεται ὡς διευθυντὴς ὄρχήστρας στὸ θέατρο τῆς Κεφαλονιᾶς.¹⁵ Ως φαίνεται, ἀμέσως μετὰ τὴν Κεφαλονιά ἐργάστηκε στὸν «Ἀπόλλωνα» τῆς Ζακύνθου. Δὲν γνωρίζουμε τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὴ Ζάκυνθο· ὥστόσο, ὅπως ἀναφέρει ὁ Καρρέρος, πρέπει νὰ ἀναχώρησε λίγο μετὰ τὴν ίδρυση τῆς Ἐταιρείας, πιθανῶς στὰ τέλη τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1843, καὶ νὰ τὸν ἀντικατέστησε ὁ ἐπίσης Ἰταλὸς Francesco Marangoni, γιὰ τὸν ὅποιο ἐπίσης θὰ πιθανολογήσουμε ὅτι ἦταν καὶ ὁ ἐπόμενος διευθυντὴς τῆς ὄρχήστρας τοῦ μελοδραματικοῦ θίασου.¹⁶

Στὶς ἐλάχιστες διαθέσιμες πληροφορίες γιὰ τὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Ζακύνθου ἔρχονται νὰ προστεθοῦν τὰ ἀκόλουθα τέσσερα ἀνέκδοτα καὶ ἄγνωστα ὡς σήμερα ἔγγραφα, ποὺ συμβάλλουν στὴ σύνθεση μᾶς πληρέστερης εἰκόνας γιὰ τὴν ιστορία τῆς Φιλαρμονικῆς Ἐταιρείας:

1. Ἀνέκδοτο Συμφωνητικὸ μεταξὺ τοῦ Φραγκίσκου Καρβελλᾶ, προέδρου τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἐγγυητῶν τῶν μαθητῶν τῆς ὑπὸ σύσταση Φιλαρμονικῆς. Τὸ Συμφωνητικό, ἐκτός τῶν ὀνομάτων τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἐγγυητῶν τους, μᾶς προσφέρει καὶ τὸν πολὺ ἐνδιαφέροντα κανονισμὸ τῶν ὑποχρεώσεων ἀμφοτέρων.¹⁷ Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι δὲν ἀπαντᾶται, κατὰ τὴν συγκεκριμένη περίοδο, ἀνάλογο – δημοσιευμένο – ἔγγραφο γιὰ τὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Κερκύρας. Τοῦτο, ἀναμφίβολα, ἔρχεται νὰ τοῦ προσδώσει ἀκόμη με-

12 Σπ. Γ. Μοτσενίγος, δ.π., σ. 167.

13 Βλ. Γ. Λεωτσάκος, Παῦλος Καρρέρος. Ἀπομνημονεύματα καὶ Ἐργογραφία. Μουσεῖο Μπενάκη - Ίδιο Πλανεπιστήμιο, Ἀθῆνα, 2003, σ. 93.

14 Βλ. Teatri, arti e letteratura 967 (25.8.1842), σ. 216.

15 Βλ. Teatri, arti e letteratura 810 (5.9.1839), σ. 6· βλ. καὶ Ettore Masina, Naufraghi di terra. Una famiglia italiana dell' Ottocento tra grande musica e barricata, Roma, UP, 2002, σ. 64.

16 Βλ. Γ. Λεωτσάκος, δ.π., σ. 93.

17 Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Μουσικὸν Ἀρχεῖον Σπύρου Γ. Μοτσενίγου 2 Δ/656.

γαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ μουσικὴ ἱστορία τῆς Ἐπτανήσου.

2. Ἐπιστολὴ τῆς 18^{ης} Ἀπριλίου 1843 τοῦ Bächle πρὸς τὸν Ιωάννη Μέγκουλα μὲ τὴν ὁποίᾳ ἔξουσιοδοτεῖ αὐτόν, καθὼς καὶ τὸν Δὲ Νέγρη, νὰ ρυθμίσουν τὰ τῆς πώλησης στὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Ζακύνθου τῶν μουσικῶν ὄργάνων ποὺ βρίσκονταν στὴ Ζάκυνθο, καθὼς καὶ τὴ συμπλήρωσή τους.¹⁸

3. Τὸ συμβόλαιο, μὲ ἡμερομηνίᾳ 23 Ἀπριλίου/5 Μαΐου 1843, τῆς ἀγορᾶς τῶν ὄργάνων ἀπὸ τὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Ζακύνθου.¹⁹

4. Ἐπιστολὴ τῆς 2^{ης} Μαΐου τοῦ Bächle πρὸς τὸν Μέγκουλα μὲ διαδικαστικὰ θέματα.²⁰

Πρέπει, νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι, παρὰ τὸ νέο ὑλικὸ ποὺ προσκόμισε ἡ ἔρευνα, ἡ διάρκεια, ἡ δραστηριότητα²¹ καὶ ὁ χρόνος διάλυσης αὐτοῦ τοῦ σωματείου παραμένουν ἕνα μεγάλο ἐρωτηματικό.

Τὸ πρῶτο ἔγγραφο δημοσιεύεται αὐτούσιο, μὲ τὶς ὀρθογραφικὲς ἐπιλογὲς τοῦ συντάκτη του ἢ τοῦ ἀντιγράφεα. Τὰ τρία ὑπόλοιπα δημοσιεύονται μεταφρασμένα ἀπὸ τὰ ἴταλικά.

— 1 —

1843: Σαράντατρης 6:/18/ ἔξη/ δέκα ὥκτω Ἀπριλίου, Ἐν Ζακύνθῳ

Ἐπειδὴ καὶ ἡ πατρίς μας ἐπιθυμεῖ τὸν στολισμόν, συνήργησε μέρος τῶν πατριωτῶν διὰ νὰ συστηθῇ τακτικὴ μουσικὴ διὰ νὰ γυμνασθοῦν οἱ τῆς Νεολέας μας εἰς ἀνάλογα ὄργανα πρὸς σχημάτησιν τῆς μουσικῆς ταύτης, καὶ συστηθείστης ἀναλόγου περὶ τούτου ἐπιτροπῆς εἰς τὰ ὑποκείμενα τῶν εὔγενῶν Κυρίων Δόκτωρος Δημητρίου Φραγγόπουλου τοῦ Θεοφίλου, Ἰππότου Δόκτωρος Φραγγίσκου Καρβελλᾶ ποτὲ Ἰωάννου, Φραγγίσκου Δομενεγίνη ποτὲ Ἰωάννου, Διονυσίου Κεφαλινοῦ ποτὲ Ἀναστασίου, καὶ Ἀντωνίου Μιχαλίτζη ποτὲ Ἰππότου Στυλιανοῦ.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς τοῦ συστήματος τούτου ἐπιθυμεῖται διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ τοὺς τρόπους ἐκείνους ὅπου ἡ τάξις ἀφορᾶ, οὕτω πρὸς κανονισμὸν τοιούτου ἔξαιστου σκοποῦ, οἱ Κύριοι Σπυρίδων Μπαμπάσης ποτὲ Ἀναστασίου, Σπυρίδων Κασιμάτης ποτὲ Ἄγγελου, Παῦλος Βλάχος τοῦ Ἀντωνίου, Πέτρος Σκιαδόπουλος ποτὲ Παναγιώτου, Φίλιππος Χαρτᾶς τοῦ Κωνσταντίνου, Διονύσιος Βεργίνης ποτὲ Θεοδώρου, Θεόδωρος Δημητρίου ποτὲ Ἰωάννου, Διονύσιος Πουτιεράκης ποτὲ Ἀναστασίου, Βεντούρης Λέπεσης τοῦ Εύσταθίου, Ἀναστάσιος Λαδᾶς ποτὲ Γεωργίου, Δημήτριος Λαγουνάρης ποτὲ Νικολάου, Ἰωάννης Κλοναράκης τοῦ Νικολάου, Ἀλέξανδρος Γουράτος ποτὲ Ἀντωνίου, Γεώργιος Καιροφύλαξ ποτὲ Ἰωάννου, Λαυρέντιος Ζαβλάνης ποτὲ Δόκτωρος Ἰωσήφ, Κωνσταντίνος Κλάδης

ποτὲ Ἀντωνίου, Δημήτριος Γάσπαρος ποτὲ Ἰωάννου, Ἀντώνιος Μωράκης ποτὲ Ἰωάννου, Γεώργιος Ραφτόπουλος ποτὲ Νικολάου, Δημήτριος Σανδρίνης ποτὲ Ἀντωνίου, Διονύσιος Δαμουλιάνος ποτὲ Χριστοφίλου, οἵτινες εἶναι ἔγγυηται τῶν μαθητῶν ὅπου θὰ γυμνασθοῦν εἰς τὴν μουσικὴν ταύτην, καὶ ὅπου ἐπομένως θέλομεν συμφωνήσῃ ποῖος, διὰ ποῖον ἔγγυηται, ὑπόσχονται διὰ τοὺς μαθητὰς ὁ καθεὶς αὐτῶν δι’ ἐκεῖνον, διὰ τὸν ὅποιο ἔγγυηθη.

Πρῶτον:

Οἱ ρηθέντες ἔγγυηται ὑπόσχονται ὅτι ὁ καθεὶς αὐτῶν τῶν μαθητῶν, δηλαδή, ἐκεῖνος διὰ τὸν ὅποιον ὁ καθεὶς ἔγγυηθη, νὰ ἔξαιροι ουθήσῃ τὴν γύμνασιν ταύτην διὰ τὸ διάστημα χρόνων δύο, λογιζόμενων ἀφ’ ἣς ἡμέρας ἀρχίσῃ τὸ πρῶτον μάθημα, καθὼς καὶ διὰ ἑτέρους δύο ἐνιαυτούς, ἀν ἡ Ἐπιτροπὴ ἥθελεν ἔχει τὰ ἴδια μέσα, τὰ ὅποια ἔχει καὶ σήμερον.

Δεύτερον:

Δὲν θὰ ἡμποροῦν οἱ μαθηταὶ δι’ οὐδεμίαν περίστασιν ἢ αἰτίαν νὰ λείπουν ἀπὸ τὰ μαθήματά των, τὰ ὅποια θέλει προσδιωρίσει ὁ ἐκλεχθεὶς περὶ τούτου διδάσκων αὐτοὺς εἰς τὰς ἡμέρας καὶ ὥρας προσδιωρισθησομένας παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς εἰρημένης, ἔξαιρουμένων τῶν περιπτώσεων ἐκείνων τὰς ὅποι-

20 Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Μουσικὸν Ἀρχεῖον Σπύρου Γ. Μοτσενίγου 1 Θ/656.

21 Ἀναφέρεται, ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Γαήτα, ἡ συμμετοχὴ τῆς σὲ Σερενάδα, πιθανότατα τὸν πρῶτο χρόνο τῆς ἰδρυσής της. Βλ. Ντίνος Κονόμος, Ζάκυνθος, Πεντακόσια Χρόνια (1478-1978), τ. ΣΤ', Λαογραφικά, Ἀθήνα 1992, σ. 284.

18 Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Μουσικὸν Ἀρχεῖον Σπύρου Γ. Μοτσενίγου 3 Δ/656.

19 Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Μουσικὸν Ἀρχεῖον Σπύρου Γ. Μοτσενίγου 9 Δ/656.

ας ή ἐπιτροπὴ ηθελε κρίνει εὐλογοφανεῖς διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἢ μὴ ἄφιξιν τῶν μαθητῶν εἰς τὰς προσδιορισμένας ἡμέρας καὶ ὥρας.

Τρίτον:

Ἄν τινας τῶν μαθητῶν ηθελε ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν πατρίδα ἔξι ἴδιας αὐτοῦ βιουλῆς, ἀνεύ δύολου νὰ εἶναι βιασμένος ἀπὸ ἀνωτέρων ἔξουσίαν, ὁ δι' αὐτὸν ἐγγυητὴς θέλει εἰσθαι ὑποκείμενος εἰς πρόστιμον διστήλων εἴκοσι (20): πληρωταῖα ὑπὲρ τοῦ καταστήματος τούτου.

Τέταρτον:

Ἄν τινας τῶν μαθητῶν ηθελε νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὸ κατάστημα τοῦτο προτοῦ νὰ λάβῃ τὴν ἀφεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς ὁ δι' αὐτὸν ἐγγυηθεὶς ὑπόσχεται νὰ πληρώσῃ εἰς τὸ κατάστημα δίστηλα σαράντα (40).

Πέμπτον:

Ἄν διὰ τὴν κακὴν διαγωγὴν τινὸς τῶν μαθητῶν ἡ Ἐπιτροπὴ ηθελε βιασθῆ νὰ ἀποβάλῃ τὸν ἀτακτοῦντα ἀπὸ τὸ Κατάστημα, ὁ δι' αὐτὸν ἐγγυηθεὶς θέλει εἶναι ὑποκείμενος νὰ πληρωνῇ εἰς τὸ κατάστημα τάλληρα δίστηλα δύο τὸν κάθε μῆνα, δι' ὅσον καιρὸν ὁ ἀποβληθεὶς μαθητὴς εἶχε μαθητεύσει εἰς τὸ εἰρημένον κατάστημα.

Ἔκτον:

Οἱ διαληφθέντες ἐγγυηταὶ ὑπόσχονται δι' ὅσον ἀφορᾶ τὸν μαθητὴν διὰ τὸν ὄποιον ὁ καθεὶς αὐτῶν ἐγγυήθη, ἵνα ὅλοι οἱ μαθηταὶ καθυποβάλλωνται εἰς ὅλας τὰς διαταγὰς ἐκείνας, αἱ ὄποιαι ηθελε προσδιωρίζονται παρὰ τοῦ διδάσκοντος αὐτοὺς δι' ὅλον τὸ διάστημα ἀπαιτούμενον εἰς γύμνασίν των, ὡς ὄμοιώς καὶ εἰς τὰς διαταγὰς ἐκείνας διθησμένας παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς δι' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν συνάθροισίν των, τόσον ἐντὸς εἰς τὸ οἰκημα τοῦ καταστήματος, καθὼς καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, δηλαδή, τοῦ νὰ λαλοῦν εἰς τὰς προπομπάς, εἰς πανηγύρεις, καθὼς καὶ εἰς ὄποιον δήποτε ἐτερον τόπον ξεφαντώσεως, ὅπου ηθελεν σταλθῆ ἀπὸ τὴν ἴδιαν Ἐπιτροπήν, καθὼς πρὸς τούτοις θέλει ἐνδύονται διὰ τῶν φορεμάτων ἐκείνων εἰς τὰς πρειστάσεις ταύτας, τὰ ὄποια ἡ Ἐπιτροπὴ ἔξι ἴδιων τῆς θέλει κατασκευάσει. Ἐν περιπτώσει δὲ παραβάσεως τοῦ ἄρθρου τούτου, ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ καταδικάζῃ τὸν ἐγγυητὴν τοῦ παραβάτου μαθητοῦ εἰς τὴν πληρωμὴν ἀπὸ ἓν ἕως εἴκοσι σελλίνια διαμένοντα ὑπὲρ τοῦ καταστήματος.

Ἐβδόμον:

Οὐκ ἔξεστιν οὐδενὸς τῶν μαθητῶν διὰ νὰ ἡμπορῇ νὰ λαμβάνῃ ἐκτὸς τοῦ καταστήματος οὔτε τὰ φορέματά των οὔτε τὰ ὄργανα αὐτῶν, διότι ἀμφότερα ὑπάρχουν τῆς ἴδιοκτησίας τοῦ Καταστήματος.

”Ογδοον:

Ἐπειδὴ καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς πατρίδος μας εἶναι ἐκεῖνος τοῦ σεβόμενοι τὸν ἡμέτερον Προστάτην ιεράρχην Διονύσιον δοξολογοῦντες αὐτόν, σκεπτόμεθα διὰ νὰ ἐκτελῶμεν, ὅσα δυνάμεθα, ἵνα ἀποδεικνύωμεν τὴν ἡμετέραν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν τόσον δαψιλέστατον Προστάτην μας, ἔνεκα τούτου εἰς ὅποιανδήποτε περίστασιν ηθελε εἰσθαι ἀνάγκη διὰ νὰ γίνεται προπομπὴ τοῦ ἰεροῦ Λειψάνου τούτου, τὸ σῶμα τῆς μουσικῆς ὅλης θέλει εἶναι ὑποκείμενον νὰ προηγηθεῖ τὸν μίαν προπομπήν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἄλλην, θέλει πηγαίνει τὸ Σῶμα τῆς μουσικῆς ἀδωροδοκήτως. Εἰς δὲ τὰς ἑτέρας προπομπάς, καθὼς καὶ εἰς ἑτέρας περιστάσεις, τὰς ὄποιας ἡ ἐπιτροπὴ ηθελε κρίνει εὐλόγους διὰ νὰ παρευρίσκεται τὸ Σῶμα τῆς Μουσικῆς διὰ νὰ λαλοῦν τὰ ὄργανα των, ἡ πληρωμὴ ἐκείνη διὰ τὴν ὄποιαν ηθελε συμβιβασθῆ ἡ Ἐπιτροπή, θέλουν την διαρκῆ ἐφημησίας. Δηλαδὴ τὸ ἥμισυ θ' ἀπομένη εἰς ὄφελος τοῦ καταστήματος καὶ τὸ ἔτερον ἥμισυ θὰ διανέμεται ἀναμεταξὺ τοῦ διδάσκοντος τοὺς μαθητὰς καὶ τῶν ἴδιων μαθητῶν, λαμβάνων ὁ διδάσκων τὸ διπλοῦν ἐφ' ὅσον θὰ λαμβάνῃ ἔκαστος τῶν μαθητῶν.

”Ενατον:

Ἄν τινας τῶν μαθητῶν ηθελε βλάψει κανὲν τῶν ὄργανων ὁ ἐγγυητὴς θὰ εἶναι ὑποκείμενος νὰ τὸ διορθώνῃ ἔξι ἴδιων του, ἐκτὸς καὶ τὸ ὄργανον ἡ ὄργανα ηθελον βλαφθῆ τυχηρῶς.

Δέκατον:

Τὸ παρὸν διὰ μὲν τοὺς ἐγγυητὰς θέλει ἔχει τόπον ἀπὸ τὴν σήμερον, διὰ δὲ τὴν Ἐπιτροπήν, ἀφ' οὗ ἐφωδιασθῆ παρὰ τῶν ἀναγκαίων ὅλων.

ΜΑΘΗΤΑΙ - ΕΓΓΥΗΤΑΙ

1. Διονύσιος Μπαμπάσης, ἐγγυήθη ὁ πατέρος του Συπρίδων ποτὲ Ἀναστασίου.
2. Ἄντωνιος Κασιμάτης, ἐγγυήθη ὁ θείος του Συπρίδων Κασιμάτης ποτὲ Ἀγγέλου.
3. Ἄντωνιος Βλάχος, ἐγγυήθη ὁ πατέρος του Παύλος Βλάχος τοῦ Ἀντωνίου.
4. Εύσταθιος Πυριόχος τοῦ Δημητρίου, ἐγγυήθη ὁ Πέτρος Σκιαδόπουλος ποτὲ Παναγιώτου.
5. Ἄγγελος Βλάχος ποτὲ Στεφανῆ, ἐγγυήθη ὁ Παύλος Βλάχος τοῦ Ἀντωνίου.

6. Γεώργιος Πομόνης του Νικολάου, έγγυήθη ό Φίλιππος Χαρταῖς του Κωνσταντίνου.
7. Θεόδωρος Βεργίνης του Διονυσίου, έγγυήθη ό πατέρη του Διονύσιος Βεργίνης ποτὲ Θεοδώρου.
8. Γαϊτάνος Στραβομασέλης του Ἀνδρέου
9. Σταῦρος Δημησιάνος του Θεοδώρου, έγγυήθη ό πατέρη του Θεόδωρος ποτὲ Ἰωάννου.
10. Ἀναστάσιος Μπουτιεράκης του Διονυσίου, έγγυήθη ό πατέρη του Διονύσιος ποτὲ Ἀναστασίου.
11. Δημήτριος Παπαδᾶτος του Νικολάου, έγγυήθη ό Βεντούρης Λέπεσης του Εύσταθίου.
12. Διονύσιος Λαδᾶς του Ἀναστασίου, έγγυήθη ό πατέρη του Ἀναστάσιος ποτὲ Γεωργίου.
13. Σπυρίδων Λαγονάρης του Δημητρίου, έγγυήθη ό πατέρη του Δημήτριος ποτὲ Νικολάου.
14. Διονύσιος Λαγάτορας του Δημητρίου, έγγυήθη ό Ἰωάννης Κλοναράκης του Διονυσίου.
15. Ἀντώνιος Κουράτος του Ἀλεξάνδρου, έγγυήθη ό πατέρη του Ἀλέξανδρος ποτὲ Ἀντωνίου.
16. Ἀντώνιος Βεργίνης του Διονυσίου, έγγυήθη ό πατέρη του Διονύσιος ποτὲ Θεοδώρου.
17. Διονύσιος Πόντες ποτὲ Παναγιώτου, έγγυήθη ό Γεώργιος Καιροφύλαξ ποτὲ Ἰωάννου.
18. Ἀντώνιος Τιπάλδος του Δόκτωρος Σπυρίδωνος, έγγυήθη ό Λαυρέντιος Ζαβλάνης του Ἰωσήφ.
19. Δημήτριος Καιροφύλαξ του Γεωργίου, έγγυήθη ό πατέρη του Γεώργιος ποτὲ Ἰωάννου.
20. Παῦλος Μπουρδέρης του Διονυσίου, έγγυήθη ό Κωνσταντίνος Κλάδης ποτὲ Ἀντωνίου.
21. Ἰωάννης Γάσπαρος του Δημητρίου, έγγυήθη ό πατέρη του Δημήτριος ποτὲ Ἰωάννου.
22. Διονύσιος Μωράκης ποτὲ Ἰωάννου, έγγυήθη ό ἀδελφός του Ἀντώνιος.
23. Ἀντώνιος Μορέλης ποτὲ Ἀντωνίου, έγγυήθη ό Γεώργιος Ραφτόπουλος.
24. Σπυρίδων Σαμικὸς του Ἰωάννου, έγγυήθη ό Δημήτριος Σαντρόνης ποτὲ Ἰππότου Ἀντωνίου.
25. Ἀνδρέας Τζῆντος του Δημητρίου, έγγυήθη ό Διονύσιος Δαμουλιάνος ποτὲ Χριστοφίλου.
26. Ἰωάννης Λαγουνάρης ποτὲ Νικολάου, έγγυήθη ό Παναγιώτης Σέλβος ποτὲ Διονυσίου.
27. Χρίστος Κασιμάτης του Ἰωάννου.
28. Ἀντώνιος Λαγουνάρης ποτὲ Νικολάου.
- ‘Ως ὄμοιώς ὑπόσχονται εἰς τὸ παρὸν καὶ ως ἔγγυηται οἱ Κύριοι Δημήτριος Λεονταράκης ποτὲ Ἰωάννου, καὶ Φραγγίσκος Τζέν του Κυρίου Πέτρου εἰς ὅσον τὸ παρὸν διαλαμβάνει.
29. Σπυρίδων Κανέλλος ποτὲ Διονυσίου, έγγυήθη ό Δημήτριος Λεονταράκης ποτὲ Ἰωάννου.
30. Παναγιώτης Νταβαλιάρος ποτὲ Ἀντωνίου, έγγυήθη ό Φραγγίσκος Τζέν του Πέτρου.
- (ύπογραφή) Φραγγίσκος Καρβελλᾶς, Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς
- (ύπογραφή) Δηονύσης Κεφαλλινός, Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς
- (ύπογραφή) Ἀντώνιος Μιχαλήτζης, Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς
- (ύπογραφή) Δημήτριος Φραγγόπουλος, Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς
- (ύπογραφή) Φραγγίσκος Δομενεγίνης, Μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς
- (ύπογραφή) Δορέντζος Ζαυλάνης, Βεβεώνω
- (ύπογραφή) Γ. Μηνταεράκας, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Σπύρως Κασημάτης, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Παῦλος Βλάχος, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Ἀλέξανδρος Γουρᾶτος, Βεβεόνο
- (ύπογραφή) Σπιρίδων Μπαμπάσεις, Βεβεώνω
- (ύπογραφή) Θεόδορος Δημησιάνος, Βεβαιώνω
- (ύπογραφή) Παναγιώτης Σέλβος, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Ἀναστάσις Λαδᾶς, Βεβεόνο
- (ύπογραφή) Γεόργιος Καιροφύλαξ, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Διονίσιος Βεργίνης, Βεβεῶνο
- (ύπογραφή) Κωνσταντίνος Κλάδης, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Γιάννης Πηραμάλης, δηλὰ τὸν Δημήτριον Γάσπαρον, ἀγράμματον, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Ἀνδρέας Διγενίς, διὰ τὸν Δημήτριον Γάσπαρον, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Ἀνδρέας Διγενίς, διὰ τὸν γιάννη Κλοναράκια, ἀγράμματον, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) Γιάννης Πηραμάλης, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) ἀντὶ διὰ τὸν Κύριον Φραγγίσκο Τζέν, ὃπου ἔγκιήθη διὰ τὸν Παναγιώτη Ταβαλιάρο, Βεβεῶ
- (ύπογραφή) ἔγκιοις με ἐγώ ό Παναγιώτης Σέλβος καὶ βεβεῶ
- (ύπογραφή) [δυσανάγνωστη ύπογραφή] Βεβεόνο
- (ύπογραφή) Δημήτριος Λαγωνάρις, Βεβαιώνο
- (ύπογραφή) Βεντούρις Λεπέσης, Βεβαιώνω
- (ύπογραφή) Giuseppe Gricca, Βεβεόνο
- (ύπογραφή) Ἀντόνιος Μοράκης, Βεβεόνο
- Προσθέτωνται ἀκόμη δύο μαθηταὶ τὰ ὄνόματα τῶν ὁποίων εἴναι:
31. Ἡλίας Καντόρος ποτὲ Ἀναστασίου, έγγυήθη ό Θεόδωρος Στράνης του Ἰωάννου.
32. Ἀναστάσιος Κορτέζος του Νικολάου, έγγυήθη ό Γεώργιος [δυσανάγνωστο ὄνομα] ποτὲ Ἀντωνίου
- (ύπογραφή) Θεόδορος Στράνης, Βεβεῶ
- Προσθέτεται ἀκόμη διὰ μαθητής καὶ ό Διονύσιος Κοτούλιας ποτὲ Χρήστου, έγγυητής τοῦ ὁποίου εἴναι ό Νικόλαος Ντονάτος ποτὲ Γερόλυμου.
33. Παναγιώτης Σέλβος ύπογράφω διὰ τὸν Νικόλαον Στονάτο ἀγράμματον.

(ύπογραφή) Νικόλαος Καλέργης ύπογράφω ώς
ἄνωθεν

(ύπογραφή) Πέτρος Σκυαδόπουλος τοῦ ποτὲ Πα-
ναγιότι μπενοναράντες διὰ τόν Εύσταθιον Λιριότον.

34. Μαθητὴς Δινάρδος Κατζαίτης τοῦ Νικολάου,
έγγυήθη ὁ Παῦλος Ἀργυροπούλος ποτὲ Γεωρ-
γίου.

35. Παῦλος Ἀργυροπούλος ἐνκιοῦμε.

36. Σπύρος Ἀβούρης ποτὲ Διονυσίου, ἔγγυήθη
Σταμάτης Κοτούλιας ποτὲ Χρήστου.

37. Κωνσταντὴς Τουρίκης τοῦ Ἀναστασίου, ἔγγυή-
θη Νικολῆς Ἀβούρης ποτὲ Διονυσίου.

(ύπογραφή) Σταμάτης Κατούλιας, Βεβαιῶ

(ύπογραφή) Νικολὸς Ἀβούρις, Βεβεόνο

Ἐταιρος μαθητὴς

38. Τομάζος Βαρβιάνης τοῦ Ἰωάννου, ἔγγυήθη ὁ
πατέρος του Ἰωάννης.

39. Μαθητὴς Ἰωάννης Σαρακίνης τοῦ Κωνσταντί-
νου, ἔγγυήθη ὁ ἄδιος πατέρος του Κωνσταντίνος.
Δημήτριος Ἀγουστῆνος, ἡπογράφο διὰ τὸ ἔγ-
γιητὶ κοστατὶ σαρακίνη ὄντας ἀγράμματος.

40. Μαθητὴς Κωνσταντῖνος Σκούρτας ποτὲ Ἀνα-
στασίου, ἔγγυήθη Δημήτριος Κτενᾶς ποτὲ Διο-
νυσίου.

(ύπογραφή) Δημήτριος Κτενᾶς, Βεβαιώνω

Ἐταιρος μαθητὴς

41. Δημήτριος Καιροφύλας, ἔγγυήθη Σπυρίδων Γρά-
βαρης

Σπυρίδων Συμώλης μαρτυρῶ διὰ τὸν ἔγγυητὴν
Σπυρίδωνι Γράβαρι ἐγραμμάτως.

Ἄνδρεας Ξυπιλάχης μαρτυρῶ διὰ τὸν ἔγγυητὴν
Σπιρίδονα Γράβαρη ποτὲ Γεοργίου ἀγράμματον.

42. Μαθητὴς Κωνσταντῖνος Τζιταδίνος, ἔγγυήθη
Κύριος Δημήτριος Καρβελᾶς

(ύπογραφή) Δημήτριος Καρβελᾶς, βεβαιῶ

43. Εύσταθειος Πάτζαρης μαθητὴς, ἔγγυήθη Διο-
νύσιος Γιαλιᾶς Μουζικός.

(ύπογραφή) Διονύσιος Γιαλιᾶς ποτὲ Ἀναστασίου,
βεβαιώνω

44. Διονύσιος Ζουπᾶνος ποτὲ Ἀντωνίου, ἔγγυήθη
Παναγιώτης Σέλβιος ποτὲ Διονυσίου

(ύπογραφή) Παναγιώτης Σέλβιος ποτὲ Διονυσίου,
Βεβεόνω.

Τῇ 16:/28: δεκάξῃ εἰκοσιοκτῷ δεκεμβρίου 1843
σαράντα τρεῖς

Τὸ παρὸν συμφωνητικὸν ἔγγραφον τὸ προσέ-
φερεν ἐμοῦ τοῦ ὑποφαινομένου Συμβολαιογράφου
ὅ ἐκλαμπρώτατος εὐγενῆς Κύριος Δόκτωρ Φραγ-
γίσκος Καρβελᾶς ποτὲ Κυρίου Ἰωάννου δὲ αὐτὸν
καὶ Κολεγάδες του ὡς Πρόδρομος τῆς δημοτικῆς
Μουσικῆς τῆς Νήσου ταύτης, κάποιος εἰς τὴν
περιοχὴν Παντοκράτωρος γνωστὸς ἐμοῦ, καὶ τῶν
ἀποφαινομένων ἐγνωσμένων μοὶ καὶ ἐξαιρέτων
μαρτύρων, ὅστις μὲ παρεκάλεσε νὰ τὸ χορηγῆσω
εἰς τὸν φάκελλόν μου, δίδοντας ἀντίγραφον ἐκά-
στω εἰς βεβαίωσιν, καὶ μαρτυρίαν.

Φραγγίσκος Καρβελᾶς

Διονύσιος Ροδίτης μαρτυρῶ

Σπυρίδων Μαρτελάος Μαρτυρῶ

— 2 —

Κέρκυρα 18 Ἀπριλίου 1843

Αξιότιμε κύριε Ἰωάννη Μέγκουλα

Ἐλαβα τὸ ἀξιότιμο γράμμα σας μὲ τὸ ὅποιο μὲ τι-
μήσατε στὶς 12 Ἀπριλίου, ἐπίσης ἔλαβα τὰ 12 τάληρα
ὅπως ὅρίζει τὸ ἐν λόγῳ γράμμα σας. Καθὼς ὅμως
δὲν εἶμαι σὲ θέση ἔξαιτίας τῶν ἐδῶ ὑποχρεώσεών
μου νὰ ἔρθω στὴ Ζάκυνθο, σᾶς ἔξουσιοδοτῶ γιὰ τὴν
ὑπόθεση τοῦ Φιλαρμονικοῦ Συλλόγου, δηλαδὴ παρα-
καλῶ ἐσάς καὶ τὸν κύριο Δὲ Νέγρη νὰ ἐνεργήσετε
κατὰ τὴν βούλησή μου καὶ συγχρόνως νὰ πράξετε
ὅτι σᾶς φαίνεται ὅρθο κατὰ τὴν γνώμη σας.

Τιμολόγιο Α

Εἴναι τὰ ὅργανα ποὺ ὑπάρχουν τώρα στὸ σπίτι
τοῦ κυρίου Δὲ Νέγρη.

Κολονάτα

2 κλαρίνα τῶν 8 κλειδιῶν ἀπὸ 13 26

2 φλάουτα καὶ τὰ δυὸ ἀπὸ 8 16

1 κόρνο κυνηγετικὸ πρώτης ποιότητας 45

1 κόρνο κυνηγετικὸ δεύτερης ποιότητας 34

1 τρομπετίνα 15

2 τρομπέτες ἀπὸ 19 38

1 τρομπέτα μπάσα	25	
1 φλικόρνο	25	
1 όφικλείδα	44	
2 τρομπόνια	ἀπὸ 24	48
		326
		-6
Σύνολο		320

Τιμολόγιο Β

	Κολονάτα
8 κλαρίνα τῶν 9 κλειδιῶν	σύνολο 88
1 κλαρίνο (quartino)	
τῶν 9 κλειδιῶν	10
1 φλάουτο (ottavino)	
τῶν 4 κλειδιῶν	4
1 όφικλείδα	34
1 τρομπόνι	19
1 φαγκότο	25
1 γκράν κάσα	26
1 ζεῦγος πιάτα πρώτης ποιότητας	35
2 μικρὰ ταμπούρα (tampuri piccoli) ξύλινα	καὶ τὰ δυὸ 16
1 τρίγωνο	5 ½
	260 ½

Οι παραπάνω τιμὲς εἶναι οι πιὸ προσιτὲς καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ γίνει καμίᾳ ἐπανεκτίμηση σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποὺ δείχνουν τὰ προαναφερθέντα τιμολόγια.

Γιὰ τὴν πληρωμὴ μπορεῖτε νὰ δεχθεῖτε ἐπιταγὲς τῶν 64 κολονάτων, ἡ μὰ νὰ καταβάλλεται ἀνὰ δυὸ μῆνες μέχρι τὸν χρόνο ἀποπληρωμῆς καὶ τῶν δυὸ ἀποδείξεων. Δηλαδὴ τὴν ἐπιταγὴ γιὰ τὴν ἀπόδειξη Β θὰ τὴν λάβετε ὅταν θὰ παραδοθοῦν τὰ ὄργανα τοῦ ἀντίστοιχου τιμολογίου. Περαιτέρω χρο-

νικὰ περιθώρια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παραχωρηθοῦν. Δηλαδὴ μὲ τὶς παροῦσες συνθῆκες, νὰ περάσει ἔνας καὶ μισὸς μήνας πρὶν νὰ μποροῦν νὰ ἔκταμευτοῦν τὰ χρήματά μου. Οἱ ἐπιταγὲς πρέπει νὰ ἔχουν τὴν παρακάτω φόρμα καὶ νὰ χρεωθοῦν σὲ ἔνα μόνο πρόσωπο γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ συγκεκριμένος κύριος νὰ κλείσει συμφωνία μὲ τὴν Ἐταιρεία.

“Ολα τα συμβόλαια ποὺ ἔχω κάνει μὲ τὴν Ἐταιρεία στὴν Κέρκυρα ἔγιναν μὲ τοὺς ὕδιους ὅρους. “Οταν θὰ ἔχετε κάνει τὸ συμβόλαιο στεῖλτε το σὲ ἐμένα μὲ τὴν πρώτη εὔκαιρία ἐδῶ στὴν Κέρκυρα. ‘Ο κύριος ποὺ θὰ ἔκδωσει τὶς ἐπιταγὲς νὰ εἶναι τῆς δικῆς σας ἀποδοχῆς, δηλαδὴ νὰ εἶναι πάντα ἔνας κύριος ἐμπιστοσύνης καὶ καλοῦ χαρακτήρα. Κάντε τα λοιπὸν ὅλα ὅπως νομίζετε ὅτι θὰ εἶναι σωστότερα.

‘Η φόρμα τῶν ἐπιταγῶν
Ζάκυνθος τὴν

‘Απὸ σήμερα καὶ σὲ μῆνες ὁ κάτωθι ὑπογεγραμμένος θὰ πληρώσει σὲ διαταγὴ τοῦ Κυρίου Lorenzo Bächle στὴν Κέρκυρα τὸ συνολικὸ ποσὸν τῶν ταλήρων κολονάτων ἔξηντα τεσσάρων..... ἀξία σε πρὸς ίκανοποίηση.

Βεβαιώνω γιὰ τάληρα
Κολονάτα

Σχετικὰ μὲ τὴν παραλαβὴ τῶν ὄργάνων τοῦ τιμολογίου Β δὲν μπορῶ νὰ ὑποχρεωθῶ νὰ ὑπογράψω τὴν ἡμερομηνία.

Πρὸς τὸ παρὸν δὲν ᔁχω ἄλλο νὰ ἀναφέρω. Μόνον δεχθεῖτε τοὺς χαιρετισμούς μου, δηλαδὴ ἐσεῖς καὶ ὁ κύριος Δὲ Νέγρης. Χαιρετισμούς στὸν κύριο Ζαβλάνη καὶ σὲ ὅλη τὴν οἰκογένειά σας

‘Ο φίλος σας
Lorenzo Bächle

Οἱ εὐγενεῖς κύριοι Δόκτωρ Δημήτριος Φραγκόπουλος τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Θεοφίλου, Δόκτωρ Φραγκίσκος Ἰππότης Καρβελᾶς τοῦ ποτὲ κυρίου Ἰωάννη, Φραγκίσκος Δομενεγίνης τοῦ ποτὲ κυρίου Ἰωάννη, Ἀντώνιος Μιχαλίτσης τοῦ ποτὲ Ἰππότου Δόκτορος Σπέλιου, καὶ ὁ εὐγενῆς κύριος Διονύσιος Κεφαληνὸς

τοῦ ποτὲ κυρίου Ἀναστασίου, καὶ οἱ πέντε ἀποτελοῦντες τὴν Ἐπιτροπὴ μὲ προορισμὸ τὴ δημιουργία καὶ τὴ διεύθυνση τῆς Ἀστικῆς Μουσικῆς (Banda Civica) αὐτῆς τῆς πόλης, καὶ οἱ κύριοι Νικόλαος Δὲ Νέγρης τοῦ ποτὲ κυρίου Ἀναστασίου καὶ Ἰωάννης Μέγκουλας τοῦ κυρίου Διονυσίου, οἱ δύο τελευταῖοι

πληρεξούσιοι τοῦ κυρίου Bächle, ὅπως ὑπογράφεται μὲ τὴν ἀπὸ 18 Ἀπριλίου 1843 ἐπιστολὴ ἔξουσιοδότη σης, συμφώνησαν τὰ ἀκόλουθα:

Πρῶτον:

Οἱ ὡς ἄνω κύριοι Δὲ Νέγρης καὶ Μέγκουλας σύμφωνα μὲ τὰ ἔξουσιοδοτημένα δικαιώματά τους παραχωροῦν στὴν ὡς ἄνω Ἐπιτροπὴ ὅλα τὰ μουσικὰ ὅργανα ποὺ βρίσκονται στὴ Ζάκυνθο, ἔναντι ἀξίας τριακοσίων εἴκοσι 320 κολονάτων γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ὡς ἄνω κυρίου Bächle σύμφωνα μὲ τὴν καταχώρηση τοῦ τιμολογίου A.

Δεύτερον:

Οἱ ὡς ἄνω κύριοι Δὲ Νέγρης καὶ Μέγκουλας ὑποχρεοῦνται στὸ ὄνομα τοῦ ἔξουσιοδότη τοὺς κυρίου Bächle νὰ προμηθευτοῦν καὶ νὰ μεταφέρουν στὴ Ζάκυνθο ὅλα τὰ ὑπόλοιπα μουσικὰ ὅργανα ποὺ περιγράφονται στὸν κατάλογο B καὶ αὐτὸ μέσα σὲ τρεῖς μῆνες ἀπὸ σήμερα μὲ τὸν ὄρο νὰ τὰ προσκομίσουν στὴν ἐν λόγῳ Ἐπιτροπὴ ἐλεύθερα ἀπὸ κάθε ἄλλη δαπάνη, σὲ τέλεια κατάσταση καὶ ἀριστη ποιότητα, μαζὶ μὲ δυὸ στόμια ποὺ προσαρμόζονται στὸ καθένα ἀπὸ τὰ κλαρίνα τοῦ καταλόγου B, καὶ ὅλα αὐτὰ συνολικὰ γιὰ διακόσια ἔξηντα 260 κολονάτα.

Τρίτον:

Ἡ Ἐπιτροπὴ εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ πληρώσει στὸν ὡς ἄνω κύριο Bächle καὶ στοὺς ὡς ἄνω πληρεξούσιοὺς του τὴν ὁφειλὴ τῶν δυὸ ποσῶν σὲ κολονάτα 320 καὶ 263 – συνολικὸ ποσὸ κολονάτα 580 – μὲ δόσεις ἀπὸ πενήντα κολονάτα. Ἡ πρώτη δόση θὰ ξεκινήσει τὴν 1^η τοῦ ἐρχόμενου Ἰουλίου τοῦ νέου ἡμερολογίου. Οἱ ἐπόμενες δόσεις θὰ συνεχισθοῦν κάθε δυὸ μῆνες. Ἡ δεύτερη ἀπὸ τὶς ὡς ἄνω δόσεις θὰ πραγματοποιηθεῖ τὴν 1^η τοῦ ἐρχόμενου Σεπτεμβρίου καὶ στὴ συνέχεια κάθε δυὸ μῆνες μέχρι ἀποπληρωμῆς τοῦ ἐν λόγῳ ποσοῦ. Δηλώνεται πῶς ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν θὰ εἶναι ἀναγκασμένη νὰ δεχθεῖ τὰ ὅργανα τοῦ καταλόγου B καὶ δὲν θὰ ὑποβληθεῖ στὴν ὑποχρέωση τῆς ἀποπληρωμῆς τους σὲ περίπτωση ποὺ αὐτὰ δὲν θὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐργοστάσιο μὲ αὐτὰ τοῦ καταλόγου A, καὶ σὲ περίπτωση ποὺ δὲν θὰ ἀναγνωρίσει ὁ Διδάσκαλος Διευθυντὴς τῆς Μουσικῆς ὅτι πληροῦν ὅλες τὶς προδιαγραφὲς ποὺ ἔχουν ἐπισημανθεῖ στὸ δεύτερο ἄρθρο καὶ ὅτι μποροῦν νὰ ἔξυπηρετήσουν τὶς ἀνάγκες τῆς Μουσικῆς.

Τέταρτον:

Σὲ περίπτωση ποὺ ὁ κύριος Bächle παραλείψει νὰ

φέρει στὴ Ζάκυνθο, μὲ τοὺς παραπάνω ὄρους, ὅπως αὐτοὶ καταχωροῦνται στὸ συμβόλαιο, τὰ ὅργανα ποὺ καταγράφονται στὸν κατάλογο B μέσα σὲ τρεῖς μῆνες, ὅπως ὅριζεται, καὶ σὲ περίπτωση ποὺ θὰ περάσουν καὶ ἄλλες 15 μέρες ἀπὸ τὴν χρονικὴ περίοδο ποὺ ὅριζεται γιὰ τὴν προμήθεια τῶν ἐν λόγῳ ὅργανων μὲ τὸν πλέον ἐνδεδειγμένο τρόπο καὶ μὲ ὅποιο δήποτε κόστος καὶ ζημία, τότε ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ θεωρήσει ὅτι αὐτὸ θὰ ἀποβεῖ εἰς βάρος τοῦ κυρίου Bächle καὶ θὰ τοῦ καταλογιστοῦν τὰ ἔξοδα ἐπιπλέον ἀπὸ τὸ ποσὸ ποὺ σύμφωνα μὲ τὸ παρὸν συμβόλαιο ὑποχρεοῦται νὰ ἔκταμιεύσει.

Τὰ ὡς ἄνω ἔγγραφα καὶ τὸ παρὸν μαζὶ μὲ τὰ δυὸ ὡς ἄνω τιμολόγια κατατίθενται στὰ πρακτικὰ σὲ δημόσιο συμβολαιογράφο γιὰ κάθε περαιτέρω νομικὴ ἀπαίτηση καὶ ὑπογράφονται ἀπὸ τοὺς συμβαλλομένους.

Φραγκίσκος Καρβελλᾶς

Φραγκίσκος Δομενεγίνης

Διονύσιος Κεφαληνὸς

Ἀντώνιος Μιχαλίτσης

Δημήτριος Φραγκόπουλος,

Νικολὸς Ντὲ Νέγκρι, πληρεξούσιος

Ιωάννης Μέγκουλας, πληρεξούσιος

Διονύσιος Παπαδᾶτος, μάρτυρας

Γεώργιος Λεκατσᾶς, μάρτυρας

23 εἴκοσι τρεῖς Ἀπριλίου 5 πέντε Μαΐου 1843
σαράντα τρία ἡμέρα Παρασκευὴ ἐν Ζακύνθῳ

Ἡ παρούσα ιδιωτικὴ συμφωνία μοῦ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸν εὐγενῆ Δρ. Κύριο Δημήτριο Φραγκόπουλο τοῦ κυρίου Θεοφίλου, κατοίκου τῆς περιοχῆς τῆς Παναγίας Ὁδηγήτριας καὶ ἀπὸ τοὺς κυρίους Νικόλαο Δὲ Νέγρη τοῦ κυρίου Ἀναστασίου, κατοίκου τῆς περιοχῆς τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ Ιωάννη Μέγκουλα τοῦ κυρίου Διονύσιου κατοίκου τῆς περιοχῆς τῶν Ἄγιων Ἀποστόλων, γνωστοὺς σ' ἐμένα τὸν συμβολαιογράφο καὶ στοὺς ὑπογράφοντες καὶ μάρτυρες, οἱ ὅποιοι αἰτοῦνται νὰ τὸ κάνω ἀποδεκτό, νὰ τὸ συμπεριλάβω στὸ ἀρχεῖο μου καὶ νὰ δώσω ἀντίγραφα σὲ ὅποιον μαρτυρεῖ καὶ βεβαιώνει.

Δημήτριος Φραγκόπουλος, ἐκ τῆς Ἐπιτροπῆς

Νικολὸς Δὲ Νέγρης, πληρεξούσιος

Ιωάννης Μέγκουλας, πληρεξούσιος

Διονύσιος Παπαδᾶτος, μάρτυρας

Γεώργιος Λεκατσᾶς, μάρτυρας

Κέρκυρα 2 Μαΐου 1843

Αγαπητή κύριε Ιωάννη,

Σᾶς παρακαλῶ νὰ πεῖτε στὴν κυρία Δὲ Νέγρη νὰ ἀφῆσει παραγγελία στὸ σπίτι της νὰ μὴν ἐπιτραπεῖ σὲ κανέναν νὰ δεῖ τὰ ὅργανα, ἀν δὲν εἶναι παρόντες ἡ ἴδια ἡ ὁ κύριος Δὲ Νέγρης. Σὲ περίπτωση ποὺ θὰ κάνετε τὸ συμβόλαιο δὲν ὑποχρεώνομαι νὰ ἔγγυηθῶ ἐὰν τὰ ὅργανα μετὰ τὴν παραλαβὴ τους παρουσιάσουν κάποια μικρὰ ἐλαττώματα. Γιὰ νὰ ἐφαρμοστοῦν τὰ ἐπιστόμια τους πρέπει νὰ εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ μουσικοὶ ποὺ ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ τὰ τοποθετήσουν καὶ κυρίως ὁ κύριος Cricca.

Ο Cricca μοῦ ἔγραψε πῶς σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο ποὺ τοῦ ἔδωσαν λείπει μιὰ τροφιπέτα παρόμοια μὲ αὐτὴν ποὺ ἔχετε ἐσεῖς. Τὴν πλήρωσα καὶ τὴν ἔβαλα μέσα στὸ κιβώτιο. Γιὰ τὴν ὥρα παραδῶστε

αὐτὴν ποὺ ἀφησα σὲ ἐσᾶς. Παρακαλῶ νὰ ὑπογράψετε τὸ αἰτημά μου σὲ περίπτωση ποὺ θὰ ὑπάρξει δυσκολία νὰ συμφωνήσετε κάθε δυὸ μῆνες ἀπὸ 58 κολονάτα γιὰ νὰ γίνει ὅ,τι πρέπει γιὰ δικό μου ὄφελος. Πρὶν τὰ παραδώσετε παρακαλῶ νὰ κλείστε τὴν ἐπιστολή. Αὐτὴν ποὺ ἔκεινος ἔγραψε νὰ τὴν φυλάξετε. Σᾶς στέλνω τὴν αἴτηση καὶ τὰ ὑπόλοιπα τῶν βιβλίων ποὺ ἔλαβα ἀπὸ τὸν καπετάνιο Berieli.

“Αλλο δὲν ἔχω νὰ σᾶς γράψω

Lorenzo Bächle

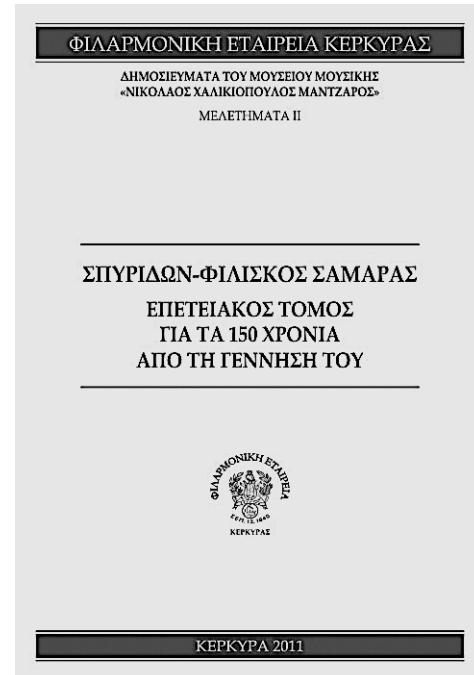
Κύριο

Ιωάννη Μέγκουλα

Ζάκυνθον

ΔΙΟΝΥΣΗΣ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΔΑΜΗΣ

ΔΙΑΘΕΣΗ: ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΤΟΥ ΩΔΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΠΥΡΟ ΣΑΜΑΡΑ

Κερκυραϊος συνθέτης Σπύρος Σαμάρας, που ἔμελλε νὰ διαπρέψει στὸ διεθνὲς λυρικὸ στερέωμα, ὑπῆρξε μα-

θητὴς τοῦ Ὡδείου Ἀθηνῶν, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πρωιμότερη περίοδο τῆς λειτουργίας του. Ἀνταποκρινόμενος σὲ σχετικὸ αἴτημα τοῦ Μουσικοῦ Ἐλληνομνήμονα, ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ὑπογράφοντες τὸ παρὸν δημοσίευμα ἀναζήτησε στὰ ἀταξινόμητα Ἀρχεῖα τοῦ ἴστορικοῦ αὐτοῦ μουσικοεπαιδευτικοῦ ἰδρύματος ἵχνη τοῦ νεαροῦ — τότε — φερέλπιδος μαθητευομένου. Η ἔρευνα ὡστόσο αὐτὴ ἔφερε στὸ φῶς καὶ ἄλλα τεκμήρια σχετικὰ μὲ τὸν Σαμάρα καὶ τὴν ἐπαφὴν του μὲ τὸ Ὡδεῖον Ἀθηνῶν. Τὰ τεκμήρια αὐτὰ δημοσιεύουμε ἐδῶ, ὅργανωμένα σὲ τρεῖς ὄμάδες, ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ τρεῖς διαφορετικὲς χρονικὲς περιόδους: τὴν περίοδο τῆς μαθητείας τοῦ συνθέτη στὸ ἰδρυμα, τὴν περίοδο τῆς καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς του καὶ, τέλος, τὴν διετία ποὺ περιλαμβάνει τὴν τελευταία χρονιὰ τῆς ζωῆς του καὶ τὴ χρονιὰ τοῦ θανάτου του. Τὸν σχολιασμὸ ἔκανε ὁ δεύτερος ἀπὸ τοὺς ὑπογράφοντες. Οἱ παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα συζητήθηκαν καὶ υἱοθετήθηκαν, φυσικά, καὶ ἀπὸ τοὺς δύο.

* * *

Τὰ τεκμήρια τῆς πρώτης ὄμάδας ἀφοροῦν τὴν ἐγγραφήν, τὴν μαθητεία καὶ τὴν μουσικὴν παρουσία τοῦ Σαμάρα στὸ Ὡδεῖον Ἀθηνῶν. Τὸ «ἐν Ἀθήναις Ὡδεῖον», ὅπως τὸ τιτλοφορεῖ ἡ κεφαλίδα τοῦ Κανονισμοῦ του,¹ δημιουργήθηκε μὲ πρωτοβουλία τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν²

καὶ λειτουργησε γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1872-1873,³ προσφέροντας στοὺς ἐγγεγραμμένους μαθητὲς τοῦ μουσικοῦ του τμήματος⁴ δωρεὰν μαθήματα⁵ ὡδικῆς, φλάσουτο καὶ βιολιοῦ. Τὸν δεύτερο χρόνο τῆς λειτουργίας του (1873-1874) τὸ Ὡδεῖο, ἀνακοίνωσε τὴν ἐγγραφὴ μαθητῶν στὶς

γως τῶν πόρων αὐτοῦ, ὁ Σύλλογος θέλει τείνει: α') Εἰς σύστασιν Ὡδείου (conservatoire), ἐν ὧ θέλει εἰσαγθῆ ἡ διδασκαλία τῆς φδικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τῆς ὁργανικῆς μουσικῆς, τῆς ἀρμονικῆς καὶ τῆς ἀπαγγελίας (δ.π., σ. 14).

3 Βλ. τὰ καθέκαστα τῆς ἰδρυσης καὶ τῆς ἔναρξης λειτουργίας τοῦ Ὡδείου στὸ Μουσικὸς καὶ Δραματικὸς Σύλλογος. Ἐκθεσις τῶν ἀπὸ τῆς ἰδρυσεως αὐτοῦ πεπραγμένων. Ἰούλιος 1871- Ιούνιος 1875, Ἀθήνα, τύποις Ἀνδρέου Κορομηλᾶ, 1875, σ. 14-15. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ὡδείου ἔγιναν στὶς 10 Ιανουαρίου 1873 (δ.π., σ. 10-11).

4 Τὸ Ὡδεῖο περιλάμβανε δύο τμήματα, «μουσικὸν» (τοῦ ὁποίου προϊστατο ὁ Τιμολέων Φιλήμων) καὶ «δραματικὸν» (τοῦ ὁποίου προϊστατο ὁ Χαρίλαος Τρικούπης). βλ. Ἐν Ἀθήναις Μουσικὸς καὶ Δραματικὸς Σύλλογος, δ.π., σ. 22-23.

5 «Ἄρθρον 10. Ή ἐν τῷ Ὡδείῳ διδασκαλία χορηγεῖται τοῖς διδασκομένοις ἐπὶ τοῦ παρόντος δωρεάν» (Κανονισμὸς [...], δ.π., σ. 6). Ἀπὸ μιὰ γρήγορη ἀνάγνωση τῶν μαθητολογίων τῆς πρώτης δεκαετίας λειτουργίας του, διαπιστώνει κανεὶς ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Ὡδείου ἀπευθυνόταν σχεδὸν κατ' ἀποκλειστικότητα σὲ τεχνίτες, μικροεπαγγελματίες, μαθητές, φοιτητές καὶ τροφίμους τοῦ ὁρφανοτροφείου καὶ ὅτι ὁ συχνὸς καὶ ποικιλότροπα προβατλόμενος ισχυρισμὸς ὅτι ἡ διδασκαλία καὶ ἡ πρόσληψη τῆς ἐντεχνῆς «εὐρωπαϊκῆς» μουσικῆς στὴν Ἐλλάδα τοῦ 19ου αἰώνα ἀφοροῦσε μίαν ὀλγοπόρσωπη κοινωνικὴ ἐλτ., ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὰ ἀστρίκιτο ἀποκύμα τῆς ἰδεολογικῆς προκαταληψῆς κάπιων σύγχρονων «έραστῶν τῆς ἀσιατίδος μούσης», οἱ ὅποιοι προτιμοῦν τὴν ἄνεση τῶν σπερεοτύπων ἀπὸ τὴ σκόνη τῆς ἀρχειακῆς ἔρευνας.

6 Ἀπὸ διάσπαρτες πληροφορίες στὰ ἔντυπα Πεπραγμένα τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ὡδειακῆς λειτουργίας συνάγεται ὅτι τὸ μάθημα τῆς ὡδικῆς περιλάμβανε στοιχεῖα μουσικῆς ἀνάγνωσης, φωνητικῆς πρακτικῆς, θεωρίας καὶ πολυφωνικῆς γραφῆς.

1 Κανονισμὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὡδείου, Ἀθήνα, Τύποις Ἀνδρέου Κορομηλᾶ, 1874.

2 Τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σύσταση τοῦ Συλλόγου, τοὺς σκοποὺς καὶ τὴ σύνθεση τῶν διοικητικῶν του ὁργάνων, στὸ Ἐν Ἀθήναις Μουσικὸς καὶ Δραματικὸς Σύλλογος, Ἀθήνα, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἀνδρέου Κορομηλᾶ, 1871. Στὸ ἄρθρο 3 τοῦ καταστατικοῦ διαβάζουμε: «Ἀναλό-

άπόφασης άπορρίφθηκαν:²⁰ Φαίνεται ότι ή Διοίκηση είχε κουραστεῖ άπό προηγούμενες παρατίθεσις (ή "παρατίθεσις") του ευέξαπτου Ιταλού δασκάλου, που ύποβάλλονταν για ασήμαντες αφορμές.²¹ Ο Stancampiano παρέμεινε στήν Αθήνα – τὸν συναντούμε, λ.χ., στήν εὐεργετική συναυλία τῆς Cleride Ziska (ἀρχές Μαΐου 1878) που δόθηκε στήν αἰθουσα τοῦ Ὀδείου, μὲ συμμετοχὴ καὶ συντονισμὸς τοῦ ιδίου²² καὶ ξαναδόλεψε στὸ Ὀδεῖο ἀπὸ τὸ 1880 ἕως τὸ 1883, ὁπότε καὶ τὸν διαδέχθηκε ὁ Γερμανὸς πιανίστας Troise (τὰ καθέκαστα ἀναφέρονται στὰ ἐντυπα Πεπραγμένα τοῦ ιδρύματος).²³

Σύμφωνα μὲ τὸ Τεκμήριο 1 ποὺ δημοσιεύουμε ἔδω καὶ ποὺ ἀπεικονίζει τὶς σ. 40-41 τοῦ Μαθητο-

λογίου τοῦ Ὁδείου γιὰ τὸ «Τρίτον Σχολικὸν ἔτος 1874-75», ὁ ἑνδεκάχρονος Κερκυραῖος μαθητὴς Σπ. Σαμάρας,²⁴ κάτοικος Νεαπόλεως [Ἀθηνῶν], ἐνεγράφη στὸ μάθημα τοῦ κλειδοκυμβάλου τὴν 8η Αὔγουστου 1874. Δάσκαλός του – ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἐγγεγραμμένων στὸ ἴδιο μάθημα τὴν ἓτια ἐποχὴ – ἀναφέρεται ὁ Stancampiano, καὶ ὃ ἀναχρονισμὸς αὐτὸς ἐμφανίζεται προφανῶς ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦ δασκάλου (τοῦ συγκεκριμένου, τουλάχιστον) σημειώθηκε στὴ σχετικὴ στήλη ἀργότερα, ὅπως, βεβαίως, καὶ ἡ βαθμολογία τῶν ἑξετάσεων τοῦ τέλους τοῦ ἔτους (στήλη «Ἐλεγχος») καθὼς καὶ οἱ παρατηρήσεις οἱ σχετικὲς μὲ τὴν προσέλευση στὰ μαθήματα (τελευταία στήλη).

The image shows two pages from the 1874-1875 school record book of the Third Gymnasium in Athens. The first page (40) lists students from Stancampiano to Sotiriadis. The second page (41) continues with students from Stavridis to Vassilakos. The columns include student name, father's name, mother's name, and subjects studied like History, Mathematics, Greek, etc.

Τεκμήριο 1

20 Χρ. Πρακτικὰ συνεδρίασης τῆς 31.8.1877. Δὲν ἀναφέρονται τὰ ὄνόματα τῶν δύο μαθητῶν ποὺ ὑπέβαλλαν τὶς αἰτήσεις.

21 Βλ., γιὰ παράδειγμα, τὰ χρ. Πρακτικὰ τῆς 29ης Ιανουαρίου 1877 καὶ τὸ Τεκμήριο 8, ποὺ δημοσιεύουμε στὴ συνέχεια. Κάτι τέτοιο ἵσως ἀπῆχε ἡ ὑπωδήπτητος ἀνακριβής – στὴ συγκεκριμένη διατύπωση – φράση τοῦ Θ. Πολυκράτη, ποὺ γράφτηκε μιὰ δεκαετία ἀργότερα, ὅτι ὁ Stancampiano ἦταν «ἀξιότιμος μὲν μουσικός, πλὴν δυστυχῶς οὐχὶ ιστόιμος καὶ ἐν τῇ ἥθικῃ, δι’ ὃ ἀπεβλήθη τοῦ Ὀδείου» (Ἐβδομάδα 15 (1888): παρατίθεται στὸ Θεόδωρος Συναδινός, Ἰστορία τῆς Νεοελληνικῆς Μουσικῆς 1824-1919, Ἀθήνα, τύποις Τύπου 1919, σ. 265).

22 Ἔφημερίς, 10.5.1878. Τὸ δημοσίευμα καταλέγει: «Τὰ τῆς ἑσπερίδος διηγύθυνε μετὰ πολλοῦ ζήλου ὁ κ. Σταγκαπάνος, ὅστις καὶ ἐτραγούδησε». πρβλ. δ.π., 3.5.1878.

23 Καὶ γιὰ τὴ δεύτερη αὐτὴ ἀναχώρηση τοῦ Stancampiano ἀπὸ τὸ Ὀδεῖο (καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως φαίνεται), ὁ Συναδινὸς ἀφηγεῖται ἔνα ἐρωτικὸ σκάνδαλο: «[...] ὁ Σταγκαπάνος, ὁ σύζυγος τοῦ ὁποίου ἔγκαταλείψασα αὐτὸν πρό τινος ἡκόλουθησε τὸν ἔχελεκτὸν τῆς καρδίας της, ἀνταποδίδων, τρόπον τινά, τὰ ἵσα πρὸς ἐκείνην, ἀπήγαγε καὶ αὐτὸς μίαν μαθήτριάν του καὶ ἀνεχώρησε δι’ Ἰταλίαν», Συναδινός, δ.π., σ. 238.

24 Στὰ περισσότερα ἔγγραφα τὸ βαφτιστικὸ ὄνομα τοῦ Σαμάρα ἐμφανίζεται ως «Σπύρος» (σὲ συντομογραφία «Σπύρ.» η «Σπ.»). Η ἐπίσημη μορφὴ «Σπυρίδων» (καὶ ἡ συντομογραφία «Σπύρ.» η «Σπυρίδ.») ἐμφανίζεται σπανιότατα. Τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ἴδιου νὰ ὑπογράψει καὶ νὰ ἀποκαλεῖται «Σπύρος» ἔμελλε νὰ τὴ σεβαστοῦν καὶ τὰ πλέον καθαρολογικὰ ἐντυπα.

Τὸ ὄνομα τοῦ Σαμάρα, ἐδῶ ὅμως ὀρθογραφημένο μὲ δύο «μ», περιλαμβάνεται καὶ στὸν κατάλογο, στὸν ὅποιο ἀναφέρονται συγκεκριμένα οἱ ἐγγραφμένοι «κατὰ τὸν Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον 1874» ὡς «μαθηταὶ τοῦ κλειδοχυμβάλου ἔχοντες ἀρχὰς» (Τεκμήριο 2). Ο κατάλογος πρέπει νὰ συντάχθηκε ἀπὸ τὸν γραμματέα τοῦ Ὡδείου (ὁ γραφικὸς χαρακτήρας εἶναι ὅμοιος μ' ἐκεῖνον τοῦ Τεκμήριου 1), μετὰ τὴ λήξη τῶν ἐγγραφῶν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῶν μαθημάτων τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1874, πρὸς ἐνημέρωση τοῦ νεοπροσληφθέντος δασκάλου²⁵ – καὶ, πάντως, πρὶν ἀπὸ τὴν Πρωτοχρονία

τοῦ 1875, ἀφοῦ ἡ ἀναγραφόμενη ἥλικα τοῦ Σαμάρα καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τοῦ καταλόγου παραμένει ἐκείνη ποὺ δηλώθηκε καὶ κατὰ τὶς ἐγγραφὲς τοῦ Αὔγουστου. Θὰ πρέπει ἵσως νὰ σημειωθεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ νεαρὸς Κερκυραῖος ἦταν ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς ἀναφερόμενους στὸν κατάλογο, πλάνι στὸ ὄνομα τοῦ ὅποιου σημειώνεται ἀπλῶς ἡ ἴδιότητα τοῦ μαθητῆ, χωρὶς νὰ προσδιορίζεται ἡ σχολὴ (π.χ., «Βαρβάκειος») ἢ τὸ ἐπίπεδο (δημοτικό, ἑλληνικό, γυμνάσιο). Η σημείωση, τέλος, γιὰ τὴν Ἐλένη Μητσάκη στὴν καταχείδα τοῦ τεκμήριου, ὑποστηρίζει τὰ ὅσα διατυπώθηκαν στὴν ὑποσημείωση 5.

Συγγράφεσσας κατὰ τὸν Αὔγουστον ἢ Σεπτέμβριον 1874 ἐν μαθητῶν τοῦ κλειδοχυμβάλου. Ἐγγραφές Ἀρχάς.	
Βασιλ. Χαρογράφεσσος	θο. θεοφαν. 1875.
Μαρίας Μινόγερη	μαθητὴς Βαρ. 15.
Γεωργ. Σαμαράς	“ 11.
Γ. Σαμαράς	“ Σεπτεμβ. 20.
Γ. Μητσάκης	“ “ 11.
Γεώργ. Κοστάλης	θο. θεοφ. 18.
Γ. Οργυζίν.	“ Σεπ. 21.
Θριζ. Σερέτος	θα. Βαρ. : 16.
Δημ. Σερέτος	“ “ 14.
Δρ. Αγγελοπόδης	θα. θεοφ. 19.
<hr/>	
Βαρ. Μινόγερη	θο. θεοφαν. 13.
Αννα Αθ. Κάτια	θρα. 13.
Σοφία Γαλατάς	θο. θεοφαν. 11.
(Αντικα Σονγκ.)	20.
<hr/>	
Σύριος Μελάνιος	20 θεοφαν.
πᾶν ἡγάδα δὲν δύναται ἐγγραφεῖν ἢ θανατητὸν οὐδὲν μαθητήσει τὰ διδάσκοντα μὲν μαθητήσεις, ὅπερ εργάζεται.	

Τεκμήριο 2

Στὶς σ. 50-51 τοῦ ἕδου μαθητολογίου συναντοῦμε γιὰ δεύτερη φορὰ τὸ ὄνομα τοῦ Σαμάρα (Τεκμήριο 3). Πρόκειται γιὰ νέα ἐγγραφή, ἡ ὅποια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ σχετικὴ στήλη μὲ τὴ χρονολογικὴ σειρὰ τῶν καταχωρίσεων, ἔγινε, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, στὶς 21 Μαρτίου τοῦ 1875. Ο αὐξῶν ἀριθμὸς ἐγγραφῆς (250) εἶναι καινούργιος, ἀλλὰ ὁ γενικὸς ἀριθμὸς μητρώου (502) καὶ ἡ ἡμερομηνία ἐγγραφῆς (8.8.1874) δὲν ἔχουν ἀλλάξει. Ἀμετάβλητα ἐπίσης παραμένουν καὶ τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα – ἴδιότητα («μαθητής»), διεύθυν-

ση («Νεάπολις»), μάθημα («κλειδοχύμβαλον»), ὄνομα δασκάλου («Σταγκαπιάνος») – ἀλλὰ στὴν ἥλικα ἔχει προστεθεῖ ἔνα ἔτος («12») καὶ ὡς τόπος καταγωγῆς ἔχει σημειωθεῖ, ἀπὸ προφανῆ παραδρομὴ ἢ παρανόηση, ἡ Κεφαλονιά. Στὸ μαθητολόγιο ἔχει προστεθεῖ μὰ νέα στήλη («Ἐγγυητής»), γιὰ τὴν ίκανοποίηση μιᾶς ἀπαίτησης τοῦ Κανονισμοῦ.²⁶ Στὴν περίπτωση τοῦ Σαμάρα, ἡ νέα αὐτὴ στήλη περιλαμβάνει τὴ λακωνικὴ καταχώριση «ὁ πατήρ».

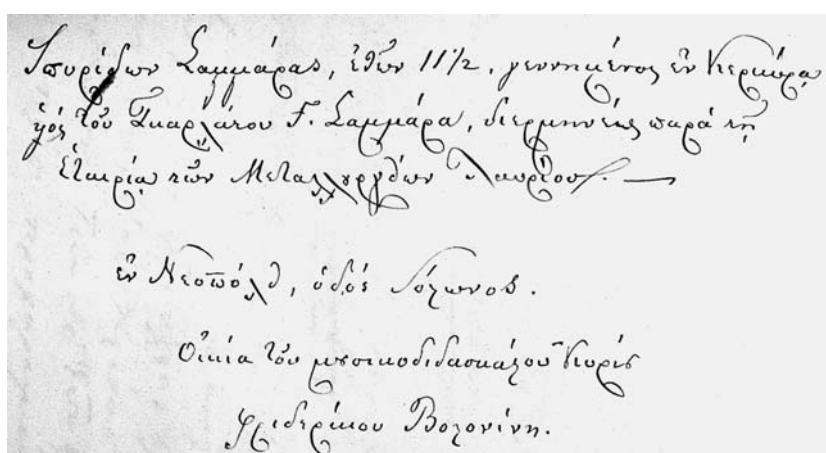
²⁵ Κανονισμός [...], δ.π., σ. 6 («Ἄρθρον 9», τέλος): «Ἐκ τοῦ γενικοῦ [...] μαθητολογίου λαμβάνει ἔκαστος διδάσκαλος ἀπόσπασμα τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως τοῦ».

²⁶ Ο.π., «Ἄρθρον 9», ἀρχή: «Οἱ ἐγγραφόμενοι ὑποχρεοῦνται νὰ παρουσιάσωσι ἐγγυητὴν περὶ τακτικῆς αὐτῶν φοιτήσεως καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν μαθημάτων καὶ περὶ τηρήσεως τῶν ὅρων τοῦ παρόντος Κανονισμοῦ».

Τὸ ἀναγκαῖο, λοιπόν, συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ Σαμάρας ἐνεγράφη μὲν τὸν Αὔγουστο τοῦ 1874, ἀλλὰ μετὰ τὴν τρίμηνη καθυστέρηση τῆς ἔναρξης τῶν μαθημάτων δὲν μπόρεσε ἡ δὲν θέλησε νὰ ξεκινήσει τὴν παρακολούθηση στὶς 2 Δεκεμβρίου.²⁷ Ετσι, ὑποχρεώθηκε νὰ ἐπανεγγραφεῖ στὶς 21 Μαρτίου 1875, δόποτε θὰ πρέπει νὰ ξεκίνησε τὰ μαθήματά του μὲ τὸν Stancampiano.

Σημαντικὸ ζήτημα ἐγείρει τὸ γεγονός ὅτι ὡς ἐγγυητὴς τοῦ Σαμάρα δηλώθηκε ὁ πατέρας του. Στὰ ἔως σήμερα δημοσιεύματά του, ὁ κυριότερος καὶ ἐμβριθέστερος μελετητὴς τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κερκυραίου συνθέτη ὑποστήριζε ὅτι ὁ Σκαρλάτος Σαμάρας εἶχε ἀποβιώσει πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ νεαροῦ μαθητῆ στὴν Ἀθήνα, καὶ μάλιστα ὅχι μετὰ τὸ 1871.²⁸ Άν ὅμως ὁ πατέρας τοῦ ἐπανεγγραφόμενου νεαροῦ δὲν βρισκόταν

στὴ ζωὴ τὸν Μάρτιο τοῦ 1875, ποιά ἦταν ἡ αἰτία τῆς ἀνακριβοῦς δήλωσης περὶ τοῦ ἐγγυητῆ; Ἄν ὁ ἀνήλικος Σπύρος ἦταν ὄφρανός, θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν ὑπὸ τὴν κηδεμονία κάποιου ἐνήλικα – πιθανότατα, τῆς μητέρας του. Γιατί, λοιπόν, νὰ μὴν ἀναλάβει νὰ ἐγγυηθεῖ τὶς σπουδές τοῦ κηδεμονεύμενου ἐκεῖνος ποὺ εἶχε τὴν νομικὴ καὶ ἡθικὴ δυνατότητα τῆς γενικότερης κηδεμονίας; Τὶς ἀπορίες αὐτὲς λύνει τὸ πέμπτο τεκμήριο, μὲ τὶς λιγοστὲς ἀλλὰ ἀσφαλεῖς καὶ πολύτιμες πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχει. Πρόκειται γιὰ ἔνα χειρόγραφο σημείωμα, στὸ ὅποιο ἀναφέρεται τὸ ὄνοματεπώνυμο τοῦ Σαμάρα καὶ τοῦ πατέρα του, ἡ ἥλικα τοῦ πρώτου (μὲ ἀκρίβεια ἔξαμηνο), ἡ ἀκριβής ἀπασχόληση τοῦ δεύτερου καὶ ἡ (προσωρινή;) διεύθυνση στὴ συνοικία Νεάπολη τῶν Ἀθηνῶν.

Τεκμήριο 5

Απὸ τὴ δηλούμενη ἥλικα, χάρις στὴν ὅποια μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ τοποθετήσουμε τὴ σύνταξη τοῦ σημειώματος στὴν Ἀνοιξη τοῦ 1875, καὶ ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ στὰ στοιχεῖα τοῦ Σκαρλάτου μποροῦμε μὲ ἀσφάλεια νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ ἐγγραφο κατετέθη στὸ Ὁδεῖο, δίκην βεβαιώσεως γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ἐγγυητῆ. Τὸ κυριότερο εἶναι ὅτι ἡ ἀντιπαραβολὴ τοῦ συγκεκριμένου σημειώματος μὲ πλῆθος ὑπηρεσιακῶν ἐγγράφων, ποὺ συνέ-

ταξεὶ ιδιοχείρως καὶ ὑπέγραψε ὁ Σκαρλάτος Σαμάρας, δὲν ἀφήνει τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία ὅτι τὸ Τεκμήριο 5 γράφτηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πατέρα Σαμάρα, ὁ ὅποιος βρισκόταν ἀκόμη στὴ ζωὴ στὶς 21 Μαρτίου 1875.²⁹ Παρενθετικὰ θὰ σημειωθοῦμε ὅτι ἡ γραφὴ «Σαμαράς», ποὺ ἀπαντᾷ δύο φορὲς στὸ τεκμήριο, ἦταν αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιοῦσε, χωρὶς ἔξαρτεση, ὁ Σκαρλάτος.

Η διαλεύκανση αὐτοῦ τοῦ κρίσιμου χρονολογι-

28 Τὸ πρώτο σημαντικὸ κείμενο τοῦ Γιώργου Λεωτσάκου γιὰ τὸν Σπύρο Σαμάρα ἦταν ἡ μελέτη «Σπυρίδων Φιλίσκος Σαμάρας (1861-1917). Βιογραφικὰ (προτάσεις γιὰ περαιτέρω ἔρευνα)», τὸ ὅποιο ἐκτείνεται στὶς σ. 12-47 ἀπὸ τὸ ἔνθετο ποὺ συνόδευε τὴν ἔκδοση τοῦ βινύλιου (I.P.) τῆς ὅπερας Ρέα (Υ.Π.Π.Ο., 1985). Κατὰ τὴν ὑπερεικοπινετα-ετὴ ἐνασχόληση του μὲ τὸν κορυφαῖο Ἐλληνα συνθέτη, ὁ ἔρευνητης – στὸν ὅποιο ὀφείλουμε ἐπίσης τὴν «ἀποκάλυψη» καὶ ἀποκατάσταση τῶν σημαντικότερων συνθετῶν

μας τοῦ 19^ο αἰώνα, μεταξὺ ἀλλων τοῦ Μάντζαρου καὶ τοῦ Καρρέρ – προσέθετε συνεχῶς ἐρευνητικὰ εύρήματα στὸ πρωταρχικό του corpus, προετοιμάζοντας τὴν ἔκδοση ὄγκωδους μονογραφίας, ἀνάλογης (σὲ ἔκταση καὶ ἐμβριθεία) μὲ τὴν ίστορικὴ καὶ αισθητικὴ ἀξία τοῦ βιογραφούμενου, τὴν ὄποια ὁ Λεωτσάκος πρῶτος ἐπεσήμανε.

29 Εὐχαριστοῦμε τὸν Κώστα Καρδάμη ποὺ βοήθησε ποικιλοτρόπως στὴν ἀντιπαραβολὴ τῶν χειρογράφων καὶ στὴν ἔξαρτεση τοῦ σχετικοῦ συμπεράσματος.

Στήν τελευταία στήλη («Παρατηρήσεις») της σ. 55 τοῦ μαθητολογίου, πού ἀφορᾶ τὴν ἑγγραφὴν τοῦ Σαμάρα γὰ τὸ ἔτος 1875-1876, σημειώνεται ὅτι «κατὰ τὴν συναυλίαν τῆς 23^{ης} Μαΐου 1876» – δηλαδὴ κατὰ τὴ δημόσια συναυλία τῶν ἐξετάσεων ἐκείνης τῆς χρονιᾶς – ὁ νεαρὸς Κερκυραῖος συνόδευσε «διὰ τῆς

Φυσαρμονικῆς [=Άρμονίου] μονῳδίαν τοῦ Εύφωνίου ὑπὸ Schubert, ὡς ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Κυμβάλου, Romanza “Oh Dites lui” ὑπὸ Ketner». Τὸ ἔντυπο πρόγραμμα τῆς συναυλίας (Τεκμήριο 9) βρέθηκε σὲ φάκελο τοῦ ἀρχείου, μαζὶ μὲ ἄλλα παλαιὰ πρόγραμματα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ Ὡδείου.

ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΚΑΙ ΔΡΑΜΜΑΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Εἰσιτούσαν τὰ φιλάρμονα μελά τοῦ Συλλόγου, οἱ αἱτηταί τῶν ἐν τῷ θέατρῳ τῶν 23 καὶ 25 Καὶ τὴν τις 23 Μαΐου 1876 ἤρχεν Κυριακήν τοῦ Ζυγοῦ Λ. Μ. Λευτέλανθον τῆς 23 καὶ 25 ἑταῖρονταν ἀπὸ τῆς δια μέρους Μ. Μ. ὃν τὸν μαθητὸν καὶ μαθητρίαν αἴρει, ἵνα εἴσαι τὸ πρόγραμμα τοῦ Συλλόγου, οἱ μαθηταὶ καὶ μαθητρίαι τῶν διαρχέων τάξεων εἰ τὴν ὥστην τὴν ὁργανικὴν μορφὴν καὶ τὴν ἀπαγγείλειν.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΑΥΛΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ Α'

1. Χοροθέσις ἐκ τῆς <i>Vestale</i> , διασκεψίησιν ὑπὸ μαθητῶν καὶ μαθητρῶν τοῦ Φίδειον, μετὰ συνθέσεις κυριάδους ὑπὸ τοῦ	ΣΗΜΟΤΙΚΗ
2. Εμβατήριον Θραμβεύσικον ἐκ τῆς <i>Aida</i> , ὑπὸ μαθητῶν τοῦ μαθητρίας.	ΒΕΡΑΗ
3. Φωναγά ἐκ τῆς <i>Favolta</i> καὶ <i>Ione</i> ἀλλά κύματαν.	ΑΣΧΕΡ
4. Μονοθέσις ἐκ τοῦ <i>Pirata</i> διὰ δύοντας σάλπιγγας. ὑπὸ Βέροιαν Διηγητρίων μετὰ συνθέσεις ὑργίστρων.	ΒΕΛΛΙΝΗ
5. Τετραρχόδησις , <i>Rondo in forma di fuga</i> διὰ τέλαιρισμάτων. ὑπὸ Βέρ. Γάλτα, Μηγ. Δεσπολάκη, Γ. Μούτσα, Δ. Μάρτζης καὶ Άν. Τσαζίρη.	ΡΟΖΕΜΒΕΡΓ
6. Έπιρροι : <i>a Σέληνος</i> , δὲ λίγην τὸ τι ζητῶν.	ΜΟΖΑΡΤ
7. Αισθάνεσθαι Αθανασιοπόλεως μετὰ συνθέσεις κυριάδους ὑπὸ κ. Σταγαριπάνην.	ΒΟΔΟΪΡΑ
8. Αισθάνεσθαι <i>a Σέληνος</i> τοῦ Αερολογίκην π. καὶ ε' Η' Απελεστίαν. καὶ Χαρ. Αθανασιοπόλεως.	Α. ΣΩΤΤΣΟΣ
9. Μολωθέσις ἐκ τῆς <i>Sonnambula</i> , ὑπὸ τοῦ Θιάσου τῶν ὁργανών παῖδεων Χατζῆ Κόστα.	ΒΕΛΛΙΝΗ

ΜΕΡΟΣ Β'

1. Χοροθέσις ἐκ τῆς <i>Sonnambula</i> , ὑπὸ μαθητῶν καὶ μαθητρῶν τοῦ Φίδειον, μετὰ συνθέσεις κυριάδους ὑπὸ κ. Σταγαριπάνην.	ΒΕΛΛΙΝΗ
2. Barcarolla διὰ δύοντας βαρδέτους, ὑπὸ Γ. Μίνδελερ καὶ Βέρ. Μανολάκου, μετὰ συνθέσεις κυριάδους ὑπὸ Μάρκου Μίνδελη.	ΔΑΙΤΤΑ
3. Μονοθέσις διὰ εὐφόνιον, ὑπὸ Γ. Γαργύριου μετὰ συνθέσεις κυριάδους ὑπὸ Μηγ. Μητράκη καὶ φωταριστικῆς ὑπὸ Σπ. Σαράρη.	ΣΧΟΥΒΕΡΤ
4. Romanza : <i>o Oh dites lui</i> ἢ διὰ κύματαν.	KETNER
5. Πιαντζόδησις διὰ 2 τετράχορδα, 1 βαθύταν, 1 βαθύτον καὶ 1 πλαγίου.	ΑΙΔΕΝ
6. Πιαντζόδησις διὰ 3 τετράχορδα, 1 βαθύταν, 1 βαθύτον καὶ 1 πλαγίου.	ΔΟΝΙΖΕΤΗ
7. Φωναγά διὰ <i>Lucrezia Borgia</i> διὰ τετράχορδον. ὑπὸ Σπ. Μπικαρέρου, Δ. Σαράκου, Σ. Δραγόνου, Γ. Μίνδελη καὶ Άντρι. Τιμήδης μετὰ συνθέσεις κυριάδους ὑπὸ Μάρκου Μίνδελη.	ΜΑΝΟΓΣΟΣ
8. Αισθάνεσθαι <i>a Θάνατος τῆς δέσποινας καὶ τῶν Νεύδων τῆς π.</i> ὑπὸ Ιων. Δραγόνου, Ελ. Αθηναρίου, Βαρδαρισοπόλεως, Ελ. Καντούτης, Αντ. Νέσσου καὶ Άντρι. Κωνσταντίνου.	ΣΤΡΑΤΟΣ
9. Πύλων , ὑπὸ τοῦ Θιάσου τῶν ὁργανών παῖδεων Χατζῆ Κόστα.	

Τεκμήριο 9

Ἄναμεσά τους καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς δημόσιας μαθητικῆς συναυλίας τοῦ ἐπόμενου ἔτους, στήν ὁποίᾳ

ὁ Σαμάρας ἐμφανίζεται νὰ συνοδεύει στὸ πιάνο ἓνα ντουέτο «διὰ τετράχορδα» (Τεκμήριο 10).

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΑΥΛΙΑΣ

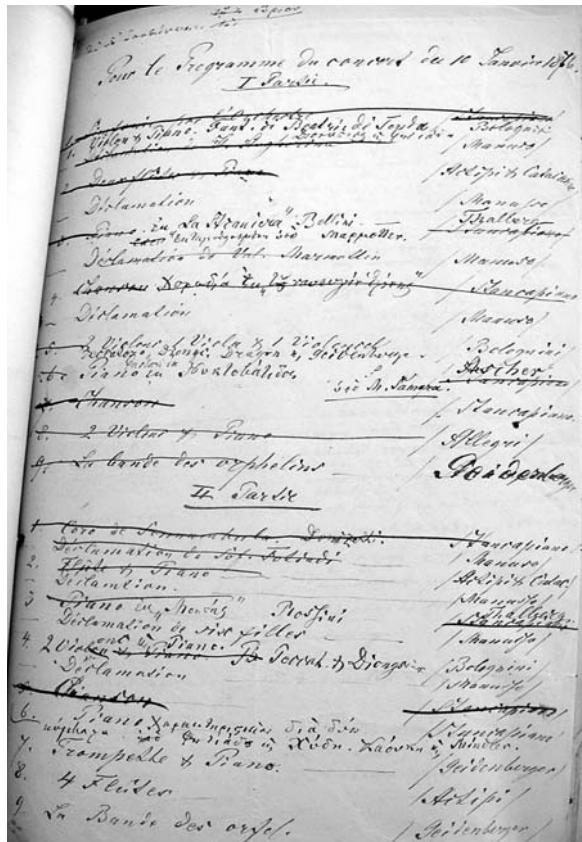
ΜΕΡΟΣ Α'

1. Εμβατήριον πανηγυρικόν. ἰκτελεσθήσμενον ὑπὸ τοῦ Θιάσου.	STRECK
2. Χορωδία ἐκ τῆς <i>Dinorah</i> , ὑπὸ Χατσιλείας Αθανασοπόλεως, Ελένης Βιλλαρᾶ, καὶ τοῦ Χοροῦ, μετὰ συνθέσεις κλειδοκυμβάλου.	MEYERBEER
3. Φωναγία διὰ κλειδοκυμβάλου. ὑπὸ Μαρίας Ξέδη.	DIETRICK
4. Διαρθρία ἐκ τοῦ <i>Ruy-Blas</i> διὰ τετράχορδα. ὑπὸ Γεωργίου Χατσοπούλου καὶ Ν. Ζαχαριάδου, μετὰ συνθέσεις κλειδοκυμβάλου ὑπὸ Σπ. Σαράρη.	BERTUCCI
5. Σκηνή ἐκ τῆς Κωμῳδίας τοῦ <i>Tartuffe</i> μεταφρασθείσης ὑπὸ Σκυλίτση.	MOLIÈRE
6. Χορωδία. <i>Oi οὐραροι διηγοῦνται δέξαν</i> Θεοῦ. ὑπὸ τοῦ Θιάσου.	BEETHOVEN

Τεκμήριο 10

Οι συναυλίες τῶν ἑτήσιων ἔξετάσεων δὲν ηταν οἱ μόνες εὐκαιρίες κατὰ τὶς ὁποῖες οἱ μαθητὲς τοῦ Ὡδείου (ἢ, τουλάχιστον, ὀρισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς) εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ παίζουν μπροστά σὲ κοινό. Δύο χειρόγραφα προγράμματα, μὲ ἀλλαγὲς καὶ διορθώσεις, μνημονεύουν ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ Σα-

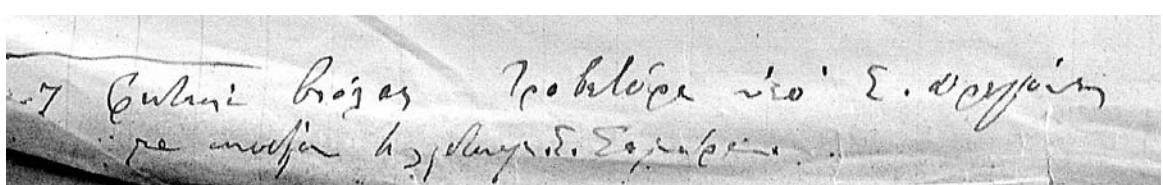
μάρα. Στὸ πρῶτο, μὲ τὸν τίτλο γραμμένο στὰ γαλλικά: «Γιὰ τὸ πρόγραμμα τῆς συναυλίας τῆς 10 Ἰανουαρίου 1876» (Τεκμήριο 11), ὁ νεαρὸς μουσικὸς ἐμφανίζεται νὰ παίζει μιὰ Φαντασία γιὰ πιάνο ἀπὸ τὴν *Nυκτοβάτιδα* [= *Sonnambula*] τοῦ Bellini.

Τεκμήριο 11

Στὸ δεύτερο πρόγραμμα μιᾶς συναυλίας τῆς 8^{ης} Φεβρουαρίου 1876 (Τεκμήριο 12), ὁ Σαμάρας ἐμφανίζεται νὰ παίζει τὸ ἴδιο ἔργο, ἀλλὰ καὶ νὰ συνοδεύει στὸ πιάνο ἔναν μαθητὴ τῆς βιόλας, σὲ μιὰ

διασκευὴ ἀπὸ τὸν *Trovatore* τοῦ Verdi, ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν δυσανάγνωστη βιαστικὴ προσθήκη στὸ τέλος τοῦ σημειώματος.

Τεκμήριο 12

Ο τύπος τῆς ἐποχῆς δὲν περιορίζεται μόνο στὴ μνεία τοῦ ὀνόματος,³⁴ ἀλλὰ πλέκει καὶ τὸ ἔγκωμι «τοῦ 13ετοῦ μαθητοῦ Σπύρ. Σαμάρα, παιανίσαντος φαντασίαν τῆς Υπνοβάτιδος, μετὰ πλείστης ἐπιτυ-

χίας καὶ χάριτος καὶ παρέχοντος χρηστὰς ἐλπίδας, ὅτι κατασταθήσεται ἄριστος μουσικός».³⁵

Τὸ ὄνομα τοῦ Σαμάρα ἀναφέρεται ἐπίσης στὸ τέλος τοῦ ἔξετασιολογίου, στὴ σελίδα τῶν εἰσπρά-

34 Βλ. Όρα, 8.2.1876.

35 Άλήθεια, 10.2.1876.

΄Η τελευταία όμαδα τεκμηρίων ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἀποφάσεις τοῦ Δ.Σ. τοῦ Όδείου, ὅπως καταγράφονται στὰ χειρόγραφα πρακτικά. Ή πρώτη ἐλήφθη κατὰ τὴν συνεδρίαση τῆς 11^{ης} Απριλίου 1916 καὶ ἀφορᾷ τὴν ἔγκριση γιὰ τὴν χορηγία χρηματικοῦ βοηθήματος στὸν Σαμάρα, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Νάζου. Τὴν παραθέτουμε *in toto*, σὲ μεταγραφή, χωρὶς ἄλλο σχολιασμό:

Παρόντες οἱ Κύριοι: Ἰ. Ἀθανασάκης Πρόεδρος, Θ. Μαρινός καὶ Γ. Μπαλαταζῆς Ἀντιπρόεδροι, Μ. Νεγροπόντης, Λ. Νικολαΐδης, Γ. Νάζος, Δ. Σακελλάριος καὶ Γ. Ἀβέρωφ Σύμβουλοι

΄Αναγινώσκονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ πρακτικὰ τῆς προηγούμενης συνεδρίασεως μεθ' ὁ:

Προτάσει τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Όδείου Κου Γ. Νάζου τὸ Δ. Συμβούλιον ἀναγνωρίζον τὴν μακρὰν ἐργασίαν τοῦ Κου Σπύρου Σαμάρα ύπερ τῆς προαγωγῆς τῆς μουσικῆς καὶ ἴδιᾳ τῆς συνέσεως μελοδραμάτων κρίνει ὄμοφώνως ὡς ἐπιβαλλόμενον αὐτῷ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν Κου Σπ. Σαμάραν εἰς τὰς εὐγενεῖς προσπαθείας του διὰ διεχιλιοδράχμων (2.000) συμβολῆς.

΄Η δεύτερη περιλαμβάνει ψήφισμα ποὺ ἔξέδωσε τὸ Δ.Σ., μὲ ἀφορμὴ τὸν θάνατο τοῦ συνθέτη. Τὸ πλῆρες κείμενο, ἐπίσης σὲ μεταγραφή, ἔχει ὡς ἔξῆς:

΄Ἐκτακτος
Συνεδρίασις
τῆς 26^{ης} Μαρτίου 1917
(ΨΗΦΙΣΜΑ)

Τὸ Δ. Συμβούλιον τοῦ Μουσικοῦ καὶ Δραματικοῦ Συλλόγου, συνελθὸν σήμερον 26 Μαρτίου 1917, ἥμε-

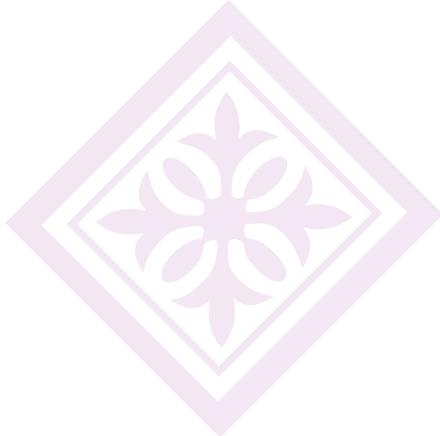
ραν Κυριακὴν καὶ ὡραν 10 π.μ. εἰς ἐκτακτὸν συνεδρίασιν ἐν τῷ Καταστήματι τοῦ Όδείου, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ διαπρεποῦς "Ελληνος μουσουργοῦ Σπ. Σαμάρα, ψηφίζει:

- α) Ν' ἀναρτηθῆ μεσίστιος ἡ σημαία τοῦ Καταστήματος τοῦ Όδείου εἰς ἔνδειξιν πένθους.
- β) Νὰ κατατεθῇ στέφανος ἐκ δάφνης ἐπὶ τῆς σοροῦ.
- γ) Ν' ἀκολουθήσων ἐπισήμως καὶ ἐν σώματι τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου καὶ οἱ Καθηγηταὶ τοῦ Όδείου.
- δ) Νὰ διαβιβασθῶσι τὰ συλλυπητήρια τοῦ Συλλόγου πρὸς τὴν πενθοῦσαν οἰκογένειαν.

΄Στὶς συναυλίες τοῦ Όδείου ποὺ ὄργανώθηκαν πρὶν καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σαμάρα καὶ περιέλαβαν ἐκτελέσεις ἔργων του,⁴³ συμμετεῖχε, ὡς πιανίστας, ὁ ἄλλος ταλαντούχος μαθητὴς τοῦ ιδρύματος, ὁ Δημήτρης Μητρόπουλος, ὁ ὅποιος ὑπῆρξε ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις συνεχιστής τοῦ μεγάλου Κερκυραίου. Άλλα τὸ ζήτημα αὐτὸ – ἡ μουσική, δηλαδή, καὶ ἴδεολογικὴ κληρονομία τοῦ Σαμάρα – εἶναι ζήτημα ξεχωριστῆς μελέτης.

ΑΡΗΣ ΓΑΡΟΥΦΑΛΗΣ - ΧΑΡΗΣ ΞΑΝΘΟΥΔΑΚΗΣ

43 Βλ. "Άρης Γαρουφαλής, Χάρης Ξανθουδάκης, Ο Δημήτρης Μητρόπουλος καὶ τὸ Όδείον Αθηνῶν. Τὸ Χρονικὸ καὶ τὰ Τεκμήρια, Κέρκυρα, Ιόνιο Πανεπιστήμιο / Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν / Έργαστήριο Έλληνικῆς Μουσικῆς, 2011, σ. 24 καὶ 25.

VIOLONCELLO:

*‘Η ἀπόδοση τοῦ ὄρου στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα,
μέσα ἀπὸ τὴν καταγραφή του στὰ λεξικὰ τοῦ 19^{ου} αἰώνα.*

*S*ὸ κείμενο τοῦ Χάρη Ξανθουδάκη «Ονοματοθεσία τῶν μουσικῶν ὄργάνων καὶ ἀναγνωρισμότητα»¹ ἀναφέρεται διεξοδικὰ στὴν ὀνοματοδότηση τῶν ἐγχόρδων ὄργάνων στὴν Ἐλλάδα τὸν 19^ο αἰώνα, μὲ κύριο ἄξονα τῆς μελέτης τὴν καταγραφὴ τῶν τάσεων ποὺ προσπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν, μὲ διαφορετικὰ κριτήρια ἢ κάθε μιά, γλωσσολογικὴ ἐνότητα στὴ μουσικὴ ὄρολογία. Ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ καταγραφὴ τῶν διαφόρων ἔρμηνευτικῶν ἐκδοχῶν γιὰ τὸ βιολοντσέλο, ὅπως αὐτὲς ἐμφανίζονται ἥδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰώνα σὲ λεξικά, ἐγκυκλοπαϊδειες, ἀλλὰ καὶ ἄρθρα ἢ λογοτεχνικὰ κείμενα, μὲ ποικιλία μεταγλωττίσεων, συχνὰ ἀντικρουόμενων καὶ ἀντιφατικῶν, μέχρι νὰ ἔρθει ἡ στιγμὴ τῆς μοναδικῆς καὶ ἀποκλειστικῆς ἀπόδοσης ποὺ γνωρίζουμε σήμερα. Αὐτὴν τὴν ἔρευνα ἐπιχειρεῖ τὸ παρὸν ἄρθρο, ἔχοντας ὡς ἀφετηρία τῆς μελέτης τὸ προαναφερθὲν κείμενο καὶ ἀφήνοντας ἀνοιχτὸ τὸ ἴδιο ζήτημα σχετικὰ μὲ τὰ ὑπόλοιπα ἐγχορδά τῆς τετράδας (βιολί, βιόλα καὶ κοντραμπάσο).

‘Η πρώτη ἀναφορὰ τοῦ βιολοντσέλου, ὡς ὄρου σὲ ἐλληνικὸ σύγγραμμα, γίνεται στὸ τρίγλωσσο λεξικὸ τοῦ Γεωργίου Βεντότη τὸ 1790 (καὶ σὲ ἐπανέκδοση τὸ 1804), σὲ ἔρμηνείᾳ ἀπὸ τὰ γαλλικά: «violoncelle: μεγάλον βιολί, βαρύτονον τετράχορδον» καὶ τὰ ιταλικά: «violoncello: εἶδος βιολίου».²

“Ἐκτοτε ὑπῆρξαν σποραδικὲς ἀναφορὲς στὸ ὄργανο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ βιολί, τὸ ὄποιο λόγω τῆς δημοφιλίας καὶ τῆς ἀναγνωρισμότητάς του (οὐ μόνο στὴν Ἐλλάδα, ἀλλὰ καὶ τὴν Εὐρώπη) ἐμφανίζεται πυκνὰ σὲ ἐγχειρίδια ὄρολογίας ἀλλὰ καὶ σὲ ίστορικὰ ἢ λογοτεχνικὰ κείμενα ἥδη ἀπὸ τὸν 17^ο αἰώνα. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ ἀναφορὲς σὲ ποιητικὰ κείμενα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας, ὅπως στὸν Θρῆνο τοῦ Φαλλίδου, ἀγνώστου Κρητικὸς στὶς ἀρχές τοῦ 17^{ου} αἰώνα καθὼς καὶ στὸν Κρητικὸ πόλεμο τοῦ Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ (πρώτη ἔκδοση 1681):

*Μέρα νύχτα σοναδόρους
’ς τὰ καντούνια κ’ εἰς τοὺς φόρους,
τζίτερες, βιολιά, λαγοῦτα,
ἄρπες, μπάσσα καὶ φιαοῦτα³*

¹ Χάρης Ξανθουδάκης, «Ἐλληνικὴ Μουσικὴ Ὅρολογία. Ονοματοθεσία τῶν μουσικῶν ὄργάνων καὶ ἀναγνωρισμότητα», *Μουσικὸς Ἐλληνομνήμων* 2 (Ιαν.-Απρ. 2009), σ. 36-39.

² Γεώργιος Βεντότης, *Λεξικὸν Τρίγλωσσον*, Βιέννη, τύπ. Ιωσήφ Βαουμεϊστέρου, 1790, (τρίτομο), τ. Α' «violoncelle» καὶ Β' «violoncello».

³ Νικόλαος Παναγιωτάκης, «Θρῆνος τοῦ Φαλλίδου τοῦ πτωχοῦ», *Θησαυρίσματα* 23 (1993), σ. 253, στ. 94-98. Ἐπίσης βλ. σχετικὰ Χ. Ξανθουδάκης, «Ἐλληνικὴ Μουσικὴ Ὅρολο-

Βγιολιά νὰ παιζον, τσήτεραις, λαγοῦτα νὰ λαλοῦσι,
όληνυκτὶς νὰ χαίρουνται καὶ νὰ μὴν κοιμηθοῦσι;⁴

Παλαιότερη εἶναι ἡ ἐμφάνιση τοῦ ὄφου «βιόλα» στὸ Διήγησις ὀραιοτάτη τοῦ θαυμαστοῦ ἀνδρὸς τοῦ λεγομένου Βελισαρίου, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 15ου αἰώνα:

Καὶ τὴν αὐγὴν ἔχαιρισαν ὅργανα τοῦ πολέμου,
τρουμπέταις βιολαις μπίφαρα τύμπαν ἀνακαράδες,
καὶ μουσικὰ πανέμνοστα ἀπλήρωτα τὰ εῖχαν⁵

Ἐδῶ εἶναι προφανῆς ἡ ἀναφορὰ στὰ ἔγχορδα τῆς οἰκογένειας τῆς βιόλας, πιθανότερα τῆς viola da braccio ἀφοῦ γίνεται ἀναφορὰ σὲ περιπλανώμενους μουσικοὺς μὲν ἐντυπωσιακὴ ἐμφάνιση, στὰ σοκάκια τῆς Μυτιλήνης. Νὰ προσθέσουμε ἐπίσης τὴν ἀπόδοση τῆς viola da gamba ὡς «βιολίνο τοῦ ποδαρίου» στὴ μετάφραση τοῦ 1646 τοῦ κωμικοῦ ἀναγνώσματος Bertoldo e Bertoldino τοῦ Giulio Cesare della Croce, γραμμένο κατὰ τὰ ἔτη 1606-1608, ἀλλὰ καὶ ἀπλὰ ὡς «βιολί» στὴν ἐκλαϊκευμένη ἀπόδοση (τῆς μετάφρασης) τὸν 19ο αἰώνα:

quattro gambari di canale che sonavano eccellentissimamente
di viole da gamba⁶

τέσσαρες γάριδοι τοῦ καναλίου οἱ ὁποῖοι ἐλαλοῦσαν ὅμορφότατα
τὸ βιολίνο τοῦ ποδαρίου⁷

τέσσαρες εῦμορφοι ἀστακοί, οἱ ὁποῖοι ἐλαλοῦσαν ἔξαιρετα τὸ βιολί⁸

Μιὰ πρώτη ἀναφορὰ σὲ ἔγχορδα τοξωτὰ ὅργανα γίνεται πολὺ νωρίς, ἥδη τὸ 1709 στὸ διπλὸ λεξικὸ Ἑλληνικῆς καὶ Ἰταλικῆς ποὺ συντάχθηκε ἀπὸ τὸν πατέρα Ἀλέξιο τὸν Σουμαβεραῖο.⁹ Πρόκειται γιὰ ἕνα ἴδιαίτερα σημαντικὸ ντοκουμέντο καθὼς οἱ ἀναφορὲς στοὺς ὄφους «βιολί» καὶ «βιόλα» στὸ ἑλληνικὸ μέρος,¹⁰ ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ «violino», καθὼς καὶ ἡ ἀναφορὰ

γία: Πῶς ἡ ἑλληνικὴ γλώσσα ὑποδέχτηκε τὸ Cembalo», *Τριμηνιαῖο Δελτίο Ἐργαστηρίου Ἑλληνικῆς Μουσικῆς* 7 (Ιούλ.-Σεπτ. 2007), σ. 6.

4 Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλῆς, «Κρητικὸς πόλεμος διὰ στίχων», στὸ Ἀγαθάγγελος Ξηρουχάκης, *Ο Κρητικὸς Πόλεμος (1645-1669)*, συλλογὴ ποιημάτων, Τεργέστη, Τύποις τοῦ Αὐστριακοῦ Λόδδ, 1908, σ. 570, στ. 17-18.

5 W.F. Bakker-A.F. van Gemert, *Ιστορία τοῦ Βελισαρίου*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Μορφωτικοῦ Ίδρυματος Ἐθνικῆς Τραπέζης, 1988, σ. 180.

6 Giulio Cesare della Croce, *Bertoldo e Bertoldino* (col Cacasenno di Adriano Banchieri), Milano, Rizzoli Editore, 1973, σ. 68, στὸ <http://www.liberliber.it/biblioteca/c/croce>.

7 Giulio Cesare della Croce, *Ο Μπερτάλδος καὶ ὁ Μπερτολένος, ἐπιμέλεια Ἀλκη Ἄγγελου, Ἀθήνα, Ερμῆς, 1988*, σ. 167.

8 *Bίος τοῦ Μπερτολδίνου καὶ αἱ γελοιόταται αὐτοῦ ἀπλότητες, Βενετία, παρὰ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ ἔξ Ιωαννίνων, 1842*, σ. 86.

9 Ἀλέξιος Σουμαβεραῖος ἡ Alessio da Somavera, Θησαυρὸς τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς Φραγκικῆς Γλώσσης – ἥγουν λεξικὸν ρωμαϊκὸν καὶ φράγκικον πλονισιώτατον (*Tesoro della Lingua Greca-Volgare ed Italiana – cioè è ricchissimo dizionario Greco-Volgare ed Italiano*), Παρίσι, τυπογραφεῖο M. Guignard, 1709.

10 Ὁ.π., σ. 72.

έλληνική άπόδοσή του, δύμας για την άρκετες δεκαετίες συναντοῦμε τὸν ὄρο σποραδικά σὲ γραπτὰ κείμενα, στὸν ἐφήμερο καὶ περιοδικὸ τύπο, καθὼς καὶ σὲ ἔκπαιδευτικὰ ἑγκόλπια. Η ἐπιμονὴ τοῦ Πολυκράτη φαίνεται ἀποδυναμωμένη, ἀφοῦ ἀκόμη καὶ ὅταν δημοσιοποιεῖ σύντομο δοκίμιο περὶ τῶν τεσσάρων ἐγχόρδων, κρίνει ἀπαραίτητη ὡς διευκρίνιση τὴν ἐντὸς παρενθέσεως παράθεση τῆς ἵταλικῆς λέξης δίπλα στὸν ὄρο «βάρβιτος».⁵⁶ Ο Γεώργιος Σκλάβος, ἔξαλλου, καταλήγει στὴν κλασικὴ ὀνομασία, ἐπισημαίνοντας τὸ 1929 πώς «παλαιότερον ἦτο γνωστὸ [ἐνν. τὸ βιολοντσέλο] ἐν Ἑλλάδι καὶ ὡς βάρβιτος»,⁵⁷ ἐνῶ ὁ Ἰδιος στὴ μετάφραση τῆς Ἰστορίας τῆς Μουσικῆς τοῦ Riemann ἀποφεύγει τὴν ἐλληνοπρεπὴ ἀπόδοση.⁵⁸ Τέλος, ὁ Διονύσιος Λαυράγκας χρησιμοποιεῖ τὸ 1937 στὸ θεωρητικό του σύγγραμμα⁵⁹ τὸν ὄρο «βαρυβάρβιτος», ἐμμένοντας

καὶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ὄργανα τῆς τετράδας σὲ ἐλληνικὲς ὀνομασίες: τετράχορδον (βιολί), βάρβιτος (βιόλα), βαθύχορδον (κοντραμπάσο).

Απὸ τὴν ἀνωτέρω ἀναδρομὴ στὴν ἔξελιξη τῆς ἐλληνικῆς ὀνομασίας τοῦ βιολοντσέλου, διαπιστώνεται συμπερασματικὰ ἡ γλωσσικὴ καὶ ἐννοιολογικὴ πολυπλοκότητα τοῦ ζητήματος. Η προσπάθεια ἐπίλυσής του κατὰ τὸν 19° αἰώνα πέρασε ἀπὸ πολλὰ στάδια, μὲ κύριο μέλημα ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἀναγνωρισμότητα τοῦ ὄργάνου, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν καθιέρωση ἐνιαίου ἐλληνικοῦ χαρακτήρα τοῦ ὄρου. Τελικὰ ἐπικράτησε ἡ ἀπλῆ φωνητικὴ ἀπόδοση τῆς λατινογενοῦς λέξης, ὡς διαχρονικὰ ἀπλούστερη, πέρα ἀπὸ ἔθνοκεντρικὲς καὶ ἐλληνοπρεπεῖς δεσμεύσεις.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΓΚΡΙΩΤΗΣ

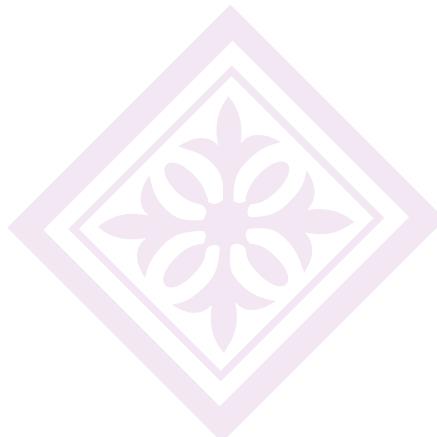
56 Άνατολή, 1902, τ. Α', σ. 27-28.

57 Μεγάλη Ἐλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Πυρσός, Ἀθήνα 1929, «βιολοντσέλο».

58 Hugo Riemann, Ἐπίτομος ἴστορία τῆς μουσικῆς, μετά-

φρασις ὑπὸ Γεωργίου Κ. Σκλάβου, Ἀθήνα, Τὰ Μουσικὰ Χρονικά, 1933, σ. 43-44.

59 Διονύσιος Λαυράγκας, Ἐγκόλπιον Μουσικῆς Τέχνης, Ἀθήνα, Γαϊτάνος, 1937, σ. 99.

ΕΠΙΛΕΚΤΑ

Κυκλοφόρησε τὸ 8^ο τεῦχος (‘Ιούνιος 2011) τοῦ ἀγγλόφωνου μουσικολογικοῦ περιοδικοῦ *Nineteenth-Century Music* μὲ ἀφιέρωμα στὴν «Μουσικὴ στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19^{ου} αἰώνα». Τὸ “ἔλληνικὸ” τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ ποὺ εἰδικεύεται στὴ μουσικὴ τοῦ 19^{ου} αἰώνα ἥταν αὐτὸ ποῦ ἐγκαινίασε τὴν νέα ἔκδοση τοῦ ἐντύπου ἀπὸ τὸ Cambridge University Press. Τὰ κείμενα ὑπέγραψαν ἡ Ἀναστασία Σιώψη, ἡ ὁποίᾳ ἐπιμελήθηκε καὶ τὸ εἰσαγωγικὸ σημείωμα τοῦ τόμου, ὁ Χάρος Ξανθουδάκης ἡ Καίτη Ρωμανοῦ, ἡ Μαρία Μπαρμπάκη, ἡ Στέλλα Κουρμπανᾶ καὶ ὁ Κώστας Καρδάμης. Τὸ τεῦχος εἶναι διαθέσιμο καὶ στὸ διαδίκτυο στὴν ἡλεκτρονικὴ διεύθυνση <http://journals.cambridge.org/>.

Κυκλοφόρησε καὶ τὸ πρῶτο βιβλίο τῆς ἐκδοτικῆς σειρᾶς «Ἐλληνικὴ Μουσικολογικὴ Βιβλιοθήκη» τοῦ Ἐργαστηρίου ‘Ἐλληνικῆς Μουσικῆς τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ιονίου Πανεπιστημίου. Τὸ βιβλίο, ποὺ ἐπιμελήθηκαν οἱ Ἀρης Γαρουφαλής καὶ Χάρος Ξανθουδάκης ἔχει τίτλο ‘Ο Δημήτρης Μητρόπουλος καὶ τὸ Ωδεῖον Ἄθηνῶν. Τὸ χρονικὸ καὶ τὰ τεκμήρια καὶ τιμᾶ τὴν περιστὴν ἐπέτειο Μητρόπουλου καὶ τὴν φετινὴ ἐπέτειο τῶν 140 χρόνων ἀπὸ τὴν ἰδρυση τοῦ Ωδείου Ἀθηνῶν.

Τὴν ἐπίσης φετινὴ ἐπέτειο Σαμάρα τιμᾶ τὸ βιβλίο –

στὸ δεύτερο τῆς σειρᾶς «Μελετήματα» – τῆς Φιλαρμονικῆς ‘Ἐταιρείας Κερκύρας Σπυρίδων-Φιλίσκος Σαμάρας. Ἐπετειακὸς τόμος γιὰ τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του. Ἐδῶ τὸν πρόλογο ὑπογράφει ὁ Κώστας Καρδάμης, καθὼς καὶ τὸ περὶ τῶν σχέσεων Σαμάρα-Φιλαρμονικῆς κείμενο. Τὰ ὑπόδοιπτα κείμενα ἔχουν ὡς συγγραφεῖς τοὺς Γιώργο Λεωτσάκο, Χάρη Ξανθουδάκη καὶ Στέλλα Κουρμπανᾶ.

Ἐπίκειται, τέλος, ἡ ἔκδοση, σὲ ἐνιαῖο τόμο, μελετῶν ποὺ ἔχουν δημοσιευθεῖ στὸ περιοδικὸ ‘Ο Ἐρανιστής, σχετικῶν μὲ τὴ μουσικὴ τοῦ Ἐλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Τὰ δύο παλαιότερα κείμενα φέρουν τὶς ὑπογραφές τῶν Πηγελόπης Στάθη καὶ Μανόλη Χατζηγιακούμη, τὰ πιὸ πρόσφατα ὑπογράφουν οἱ Κώστας Καρδάμης, Στέλλα Κουρμπανᾶ, Χάρος Ξανθουδάκης καὶ Ἐμμανουὴλ Φραγκίσκος. Στὸ βιβλίο αὐτὸ ποὺ φέρει τὸν τίτλο Στοὺς Μουσικοὺς Βηματισμοὺς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (‘Αθήνα, “Ομιλος Μελετῶν Ἐλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, 2011) προτάσσεται πρόλογος τοῦ Δημήτρη Ἀποστολόπουλου καὶ ἀκολουθεῖ εἰσαγωγὴ τοῦ Χάρη Ξανθουδάκη. Τὸ σύλλογικὸ αὐτὸ ἔργο ἐπικεντρώνει τὴν ἐρευνητικὴ του ματιὰ στὸ ζήτημα τῆς παρουσίας τῆς μουσικῆς (ὑπὸ εὐρύτερη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδοχῆς) στὸν Νεοελληνικὸ Διαφωτισμό.

Τὴ μνήμη τοῦ Σαμάρα τίμησαν φέτος οἱ «Ἐλληνικές Μουσικές Γιορτές», παῖζοντας τρεῖς ὄπερές του (*Flora Mirabilis*, *Medgé* καὶ *Lionella*, σὲ ἀναγωγὴ γιὰ πιάνο) καὶ μία ὄπερέτα (*Kρητικούλα*, μὲ πλήρη ὀρχήστρα). Άν καὶ τὰ ἔργα παρουσιάστηκαν σὲ μορφὴ κοντσερτάντε (χωρὶς σκηνικὰ καὶ κοστούμια) καὶ μόνο γιὰ μιὰ βραδιά, τὸ ἐλληνικὸ κοινὸ εἶχε τὴ μοναδικὴ εύκαιρία νὰ ἀκούσει ἔργα τοῦ μεγάλου ‘Ἐλληνα συνθέτη ἀπὸ τὰ ὅποια δὲν ὑπάρχει οὔτε μιὰ ἡχογράφηση. Εύχομεθα ὁ κύκλος τῶν Ἐλληνικῶν Μουσικῶν Ἐορτῶν νὰ συνεχίσει τὴν πολύτιμη ἐθνικὴ προσφορά του.

Τὸ «Ἀμφι-Θέατρο» τοῦ Σπύρου Εὐαγγελάτου ἀποσυνδέθηκε ἀπὸ τὸν δημόσιους οἰκονομικοὺς πόρους ποὺ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ διατηρεῖται στὴ ζωὴ καὶ νὰ προσφέρει τὸ – καταξιωμένο, στὴν ἐλληνομνήμονα συνείδηση – ἔργο του. Θεωρήθηκε, φαίνεται, ὅτι οἱ ἀσυγκρίτως ἀκριβότερες παραστάσεις ποὺ προσφέρει ὁ πολυμελής θίασος τοῦ κτιρίου τῆς πλατείας Συντάγματος εἶναι καὶ ψυχωφελέστερες γιὰ τὸ φιλοθεάμον ἢ μή, ἀλλὰ ὑποχρεωτικῶς φορολογούμενο, κοινό. Εἴπαμε: ἡ ‘Ιστορία ἀναπόφευκτα θὰ κρίνει τὶς σημερινὲς πράξεις καὶ παραλήψεις, ἀποδίδοντας «τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι» – δηλαδή, τὶς καισαρικὲς δάφνες στοὺς ἄξιους καὶ τὸ ἀνεξίτηλο νερώνειο ἢ καλλιγούλειο στίγμα σὲ ἀλαζόνες θιασῶτες δοτῆς ἔξουσίας.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΕ

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ

«ΜΝΗΜΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ»

ΜΝΗΜΕΙΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ - 2

ΔΗΜΗΤΡΗΣ

ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

1896-1960

14 Invenzioni

οε ποιήματα του Κ.Π. Καβάφη
για φωνή και πιάνο

ΙΩΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ / ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ISSN 1791-7859

Διευθυντής σύνταξης: ΧΑΡΗΣ ΞΑΝΘΟΥΔΑΚΗΣ

Συντακτική ομάδα: ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΔΑΜΗΣ, ΣΤΕΛΛΑ ΚΟΥΡΜΠΑΝΑ,
ΧΑΡΗΣ ΞΑΝΘΟΥΔΑΚΗΣ

Σχεδιασμός, παραγωγή: ΘΥΜΕΛΗ γραφικές τέχνες

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΗΣΤΕ ΜΑΖΙ ΜΑΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ - Τμῆμα Μουσικῶν Σπουδῶν Ιονίου Πανεπιστημίου
Πέτρινο Κτίριο, Παλαιό Φρούριο, Κέρκυρα 49 100

Τηλ.: 26610 87537, 26610 87731 / fax: 26610 87573, 26610 87517

www.ionio.gr/~GreekMus

e-mail: eremus@ionio.gr

ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΣ: 84727881 Τράπεζα Αττικῆς